

KIRIM SORUNUNDAN DONBAS SAVAŐINA RUSYA-UKRAYNA UZLAŞMAZLIĞI

Halit Burak UYANIKER*

ÖZ

Tarih boyunca stratejik ve jeopolitik önemiyle Avrasya'nın en önemli coğrafyalarının başında gelen Ukrayna toprakları, kendi tarihinin en kritik dönemeçleri olan Turuncu Devrim ve Maydan olaylarıyla birlikte başlayan 'Avrupalılık' için protesto gösterilerine sahne olmuştur. Bu sürecin en büyük problemlerinden ilki; Rusya'nın Kırım'a müdahalesi olmuş ve bu gelişmenin arkasında yatan etkenlerin neler olduğu ise bu araştırma üzerinden tartışılmıştır. Ayrıca Rusya'nın Kırım'ı ilhaki ve Donbas çatışmalarındaki Rus yanlısı ayrılıkçılara yaptığı iddia edilen askeri destekle birlikte uluslararası bir krize dönüşen halihazırdaki olaylara bakıldığında, kaotik boyutu daha güçlü görebilmek mümkündür. Ancak Moskova-Kiev hattında yaşanan gerilimlerin, SSCB'nin dağılması ve akabinde Ukrayna Parlamentosu'nun 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlık kararı almasıyla birlikte başladığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Çok yakın bir zamanda gerçekleşen Rusya'nın Kırım'ı ilhaki, imzaladığı en az 4 ayrı yükümlülüğü yerine getirmemesiyle ve Batılı güçlerin sadece kısmi ekonomik yaptırımlarda bulunması, "Hukuk ve Egemenlik" kavramının sorgulanmasının aciliyetini ortaya koymasından önemlidir. Ukrayna'nın, egemenliğini sağlama almak için Hukuka ve Ahde vefa ilkesine güvenerek nükleer silahlarını ve türevlerini teslim etmesi, egemenliğini korumak yerine belki de savunmasız kaldığı için topraklarından olması "Güç ve Hukuk" kavramlarını sorgulatmasından dolayı isabetli bir yakın zaman beliresidir. Araştırmanın amacı; Rusya'nın taraf olduğu uluslararası antlaşmaların yükümlülükleri doğrultusunda, tamamen aykırı olarak Ukrayna toprağını işgalini; egemenlik ve toprak bütünlüğünü ihlal etmesinin arka planında neler olduğu, NATO ve AB'nin genişlemesiyle; sınırlarına dayanılıklıca algıladığı tehdidi yaşamsallaştıran Rusya'nın, değişen dış politikasına hangi faktörlerin yol açtığını ve son olarak Ukrayna'nın, bir taraftan Rusya ile AB arasında bölgesel bir kısır döngüde, diğer taraftan Rusya ile Batı arasında küresel bir kısırcın açmazında kalmasının tahrip edici etkilerini açıklayabilmektir.

Anahtar Sözcükler: Rusya Ukrayna Uzlaşmazlığı, Turuncu Devrim, Maydan Olayları, Kırım Sorunu, Donbas Çatışmaları.

---

* Moskova Devlet Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-3107-1624
E-posta: halituyaniker@gmail.com

ABSTRACT

Ukraine, which has been at the forefront in terms of possessing the most important geography within Eurasia both in terms of its historically strategic as well as its geopolitical importance, has witnessed the protest for 'Europeanship', which started with the Orange Revolution and the Maydan Events—both of which critical turning points within Ukrainian history. One major issue there within this process was the intervention of Russia upon Crimea, and the factors behind this development, as has been discussed in this research. When the current cases which turned into an international crises, the military support provided to the pro-Russia separatists in Donbas conflicts, as well as the annexation of Crimea by Russia are considered, it is possible to see the chaotic dimension more strongly. However, one ought not to ignore the fact that the tensions between Moscow and Kiev began with the disintegration of the USSR, and thus with subsequent decision of independence by Ukrainian Parliament on August 24, 1991. It is important to reveal the urgency of questioning the concepts of law and sovereignty, the annexation of Crimea by Russia, its failure to fulfill at least four separate obligations, and the fact that Western powers are only in partial economic sanctions. To have Ukraine deliver its nuclear weapons and derivatives by relying on the principles of law and morality in order to secure its sovereignty, and its loss of its own lands for being defenseless due to its questioning of power and law are both an indication of time. The purpose of this research is to explain the invasion of Ukrainian land in contrary form and in accordance with the obligations of international treaties that Russia is party to, to provide a background about the violation of sovereignty and territorial integrity (including the factors leading the change in Russia's external policy, which makes the threat vital with the expansion of NATO and the EU), and finally to analyze the destructive effects of Ukraine becoming a global taciturn between Russia and the West and between Russia and the EU.

Keywords: Russia Ukrainian Conflict, Orange Revolution, Maydan Events, Crimean Problem, Donbas Conflict.

Avrasya coğrafyasının en önemli merkezlerinden biri olan Ukrayna'da gerçekleşen ve Kırım'ın ilhakıyla birlikte uluslararası bir krize dönüşen halihazırda olaylara bakıldığında kaotik boyutu daha güçlü görebilmek mümkündür. Ancak Moskova-Kiev hattında yaşanan gerilimlerin SSCB'nin dağılması ve akabinde Ukrayna Parlamentosu'nun 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlık kararı almasıyla birlikte başladığı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Öyle ki Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonraki döneme göz attığımızda özellikle üç temel soruna atıf yapabilmek mümkündür: "1-Karadeniz filosunun paylaşımı ve Kırım'ın hukuki statüsüne dair iki taraflı görüşmeler; 2-Ukrayna'da yaşayan Rus nüfusun azınlık haklarının tanınması ve geliştirilmesi; 3-Ukrayna'daki nükleer silahların sökülerek Rusya Federasyonu'na nakli" (Büyükkakıncı 2004: 409-410) Rusya ve Ukrayna; kendi aralarındaki ilişkileri hangi politik düzlemde geliştire-

bileceklerini özellikle 1991 sonrası yeterince bilemiyorlardı. Bu durum, ilerleyen dönemlerde tarafların birbirlerine yönelik tutumlarında belirli bir güven bunalımı yaşamalarını kaçınılmaz kılmıştır (Büyükkıncı 2004: 402). Ek olarak Araştırmacı Randall Schweller'in dile getirdiği kavramsal çerçeveye bakıldığında, (güçler dengesi politikası; "ittifakları aktörlerin çıkarları ekseninde irdeleyen yaklaşım) " güçlü de olsalar, süper güçler verdikleri kararların sonuçlarına, yani çeşitli zorluklara ve diğer devletlerin karşı koymalarına hazırlıklı olmak durumundadırlar. Batı ve Rusya'nın arasındaki çekişmede baskılanan taraf olan Ukrayna, kendi iç politikasındaki krizlerinin yansımalarını ise dış politikasında Batı ve Rusya arasında sürekli bir seçim yapma zorunluluğundaki sarmalda bulmaktadır (Dilek 2015: 245-272).

Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke içerisinde birçok siyasi istikrarsızlık, ekonomik krizler ve doğu-batı bölünmüşlüğü, politik açıdan ayrılıkçılığın yükselmesindeki başlıca nedenler olmuştur. Ukrayna'nın "Avrupalılık" kimliğinin bir göstergesi olan AB üyeliği, Rusya'ya karşı bir alternatif ve aynı zamanda bir kozdur. AB üyesi olmak ve Batı'nın somut bir parçası haline gelme isteğinin tavan yaptığı nokta Turuncu Devrim olmuştur. O süreçte yapılan seçimlerde adaylar değil, Batı ve Rusya oylanmıştır demek daha gerçekçi bir ifade olacaktır. Turuncu rüzgar fazla sürmeyecek yerini Rus Mavis'i'ne bırakacaktır. Nitekim, yaşanan kaotik süreç, ekonomik kriz, yolsuzluk savlarıyla Turuncu Hükümete yönelen eleştiri okları, AB'nin Rusya'dan dolayı Ukrayna politikalarında sergilediği çekingen tavrı ve tam üyelik konusunda Ukrayna'yı hüsrana uğratması, 2010 seçimlerinde Yanukoviç'in iktidara gelmesine yol açmıştır. İkinci ve en sert kritik gelişme ise Yanukoviç'in AB ile ortaklık anlaşmasını imzalamaması üzerine Batı yanlısı Ukraynalıların protesto gösterileriyle anılan Maydan olayları olmuştur. Bu gösteriler sonucunda Yanukoviç ülkeyi terk etmiş ve yeniden Batı yanlısı hükümet iş başına gelmiştir. Maydan olaylarının tetiklediği Ukrayna'daki şiddetli sert dille eleştiren Rusya, olayların Donbas ve Kırım'a sıçraması üzerine yakın çevre politikasıyla alanını tam denetimde tutmak adına ilk önce Kırım'ı ilhak etmiş daha sonra da Donbas bölgesindeki ayrılıkçılara silah ve araç-gereç yardımıyla bulunduğu iddia edilmekte olsa da Rusya şimdiye kadar bu tür suçlamaları kabul etmemiştir. Bu gelişmelerin ışığında Rusya, Uluslararası alanda zor duruma Batı'nın yaptırımlarıyla girmiş bulunmaktadır. Tüm sıkıştırmalara ve yaptırımlara rağmen Rusya geri adım atmamıştır. Belki de Rus yanlısı politikalar güden bir hükümetin Ukrayna'da başa geçmesi halinde Rusya, Kırım ve Donbas konusunda beklenmedik bir hamlede de bulunabilir.

Bu bağlamda Rusya ve Ukrayna ilişkilerini Torbakov şu şekilde özetleyerek; " Ukrayna- Rus ilişkileri ve rekabeti Ukrayna seçkinlerinin sürekli kaçmaya çalıştığı ancak emperyal doğulu kardeşinin kendisini sarmalamasından nasıl kaçamadığını anlatan kederli bir destan olarak da nitelendirilebilir" gözlemiyle, iki ülke arasındaki ilişkilerin ve uzlaşmazlıkların en isabetli tanımlamalarından birini yapmıştır (Torbakov 2001: 301).

RUSYA-UKRAYNA İLİŞKİLERİNDE KRİZ

Bu araştırmada Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki krizler incelenecektir. Turuncu Devrim ile başlayan kriz dalgası, Maydan olayları ve sonrasında gelişen Kırım'ın ilhaki ile birlikte Doğu Ukrayna'daki çatışmalar Rusya-Ukrayna ilişkileri temelinde analiz edilecektir.

Maydan Olayları, Yanukoviç Yönetiminin Devrilmesi ve Sonrası

Batı yanlısı politik devrim hareketi olan Turuncu Devrim döneminin ardından Yanukoviç döneminde de Ukrayna'daki ekonomik ve siyasi kriz durulmamış aksine daha da kötüleşerek ilerlemiştir. Hatta güneyde ve doğuda egemenlik kaybına götürecek olaylar ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu olaylardan önce Yanukoviç yönetiminin Batı yerine Rus yörüngesine girme girişimleri de halkın öfkesini çeken nedenlerden biri olmuştur.

AB Ukrayna'ya tam üyelik sözü vermemiş olmasına rağmen ortaklık anlaşması imzalamaya karar vermiştir. Ancak her iki taraf bu konuda anlaşma sözünde bulunmuş olsa da Yanukoviç yönetimi, 28-29 Kasım 2013 tarihlerinde söz konusu işbirliği anlaşmasının imzalanacağı Vilnus Zirvesinden on gün önce tek taraflı çekildiğini açıklamıştır. Bunun nedeni olarak da; Rusya'nın ekonomik baskısı ve bu baskıyı ortadan kaldıracak maddi desteğin AB tarafından verilmemesini öne sürmüştür (Fraser 2013, www.eucanet.org). AB ile imzalanmayan anlaşma, Rusya ile Aralık 2013'te imzalanmıştır. Moskova'da imzalanan bu anlaşmanın içeriğinde ise; Kremlin, ekonomik kriz içindeki Ukrayna'ya 15 milyar dolarlık devlet tahvili satın alarak yardımda bulunacağını bildirmiştir. Ek olarak, 400 doların üzerinde olan doğalgazın fiyatını 268,5 dolara indireceğini açıklamıştır (Walker 2013, www.theguardian.com , www.bbc.com). Bu anlaşmanın ardından Batı yanlısı gruplar ciddi derecede hayal kırıklığına uğramışlardır. Ayrıca, Ukrayna hakkında (Batı kesimi) kızgınlığa yol açan ve elbette sadece Rusya'ya yakınlaşarak Batı'dan kopma algısı değildir. Bir diğer sebep ise, bağımsızlığından bu yana Ukrayna'nın en büyük sorunlardan biri olan yolsuzluk konusudur. Viktor Yanukoviç ve oğlu Aleksandr Yanukoviç hakkında birçok yolsuzluk iddiası bulunmaktadır. Bu iddialardan bazıları; milyarlar dolarlık işadamlarının vermiş olduğu ekonomik ve siyasi destek üzerine, onların ekonomide alınacak kararlarda etkili olmasına, büyük çaplı ihaleler kazanmalarına ve Ukrayna Parlamentosu'nda temsil edilmelerine yardım edilmiş olumasıdır. Ayrıca Donetsk'li milyarlar dolarlık Ukrayna'nın en zengin iş adamı, System Capital Management'in sahibi Rinat Akhmetov ve kimya sektörünün büyük yatırımcısı Dmytro Firtash ile çok yakın oldukları da çeşitli medya organlarına sızmış olmasındır.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde, muhalefet partileri halkı sokaklara davet etmiştir ve 21 Kasım 2013 tarihinde Turuncu Devrim gösterileri gibi Bağımsızlık Meydanında protesto gösterileri başlamıştır. Kiev dışında Lviv başta olmak üzere batıdaki tüm şehirlerde de sokak gösterileri meydana

gelmiştir (www.euromaidansos.org). Bu durumla birlikte, sakin bir şekilde süren eylemlerde protestocular 30 Kasım 2013'te polisin sert müdahalesi ile karşı karşıya kalmıştır.¹ Polis müdahalesinden sonra protestolar ikinci kez kaldığı yerden devam etmiş ve bu kez Batı yanlısı kesimin yanında, aşırı sağcı ve üstelik radikal hareketler de katılmıştır (Özdal 2014: 3). Eylemler sırasında, Yanukoviç ve Rusya yanlısı olan ya da Rus kökenli kişiler ya da gruplar, meydana gösterilere katılan birtakım gruplar tarafından gözdağı verilerek fiziksel şiddete maruz kalmışlardır. Bu gruplar ile Ukrayna polisi arasında da arbede yaşanmış ve çıkan arbede sırasında yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır.

Yanukoviç ve Rusya tarafından Neo-Nazi ve faşist olarak nitelendirilen Oleh Tyahnybok, Maydan protestolarında yol gösterici olarak çok büyük ve önemli etkisi olmuştur. Oleh Tyahnybok Ukrayna Parlamentosu'nda temsil edilen bir kişi ve aynı zamanda Svoboda (Özgürlük) Partisi lideridir. Bir diğer aşırı sağcı grup ise, Ukrayna milliyetçilerin oluşturduğu koalisyon olan Pravyi Sektor (Sağ Sektör) de gösterilerde çok etkili olmuştur. Ancak sonradan siyasal parti haline gelse de, sadece lideri olan Dmytro Yarosh meclise girebilmiştir (Jacobsen 2014, www.aljazeera.com, Ghosh 2014, www.ibtimes.com, www.sputniknews.com). Protestolarda, Rusya yanlısı Yanukoviç taraftarlarının, bir açıdan aldıkları karşılıkla artık söz söyleyemeyecek bir duruma düşürülmeleri, Rus kökenli vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Doğu Ukrayna ve Kırım'da kızgınlığa yol açmış ve politik açıdan yeni yönetimi yasal olarak görmeyecekleri nedenlerden biri haline gelmiştir. Aşırı sağcı ve köktenci grupların protestolara katılımı olayları daha da açmaza sokmuş ve çıkan olaylarla birlikte, 16 Ocak 2014'te gösteri haklarını engelleyen ve eylemcilere beş yıla kadar hapis istemini öneren yeni yasalar Meclis'te kabul edilmiştir (Özdal 2014: 11). Ayrıca, 20 Şubat 2014 tarihinde alanda keskin nişancılar tarafından yüzlerce kişi öldürülerek eylemlerin en kanlı günlerinden biri yaşanmıştır (www.radikal.com). Tüm bu yaşananların ardından hem AB'den hem de üye ülkelerin yetkililerinden çok sert açıklamalar gelmiştir. Muhalefet ve Yanukoviç hükümeti müzakereler için masaya oturmuş ve görüşmeler sonucunda; Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerini kısıtlayan 2004 Anayasasına tekrar dönüş, eski Başbakan Yuliya Timoşenko'nun serbest bırakılması, anayasanın yenilenmesi ve koalisyon hükümetinin on günlük süre zarfında kurulma kararı alınmıştır (Çimen 2014, www.setav.org). Böylece Parlamento, 22 Şubat 2014 tarihinde Yanukoviç'i görevden almış ve ana muhalefet partisi Batkivşina (Anavatan) üyesi Aleksandr Turçinov'a cumhurbaşkanlığına vekâlet görevi verilerek meclis başkanı seçmiştir. Ek olarak Batkivşina partisinin önderlerinden olan Arseni Yatsenyuk, 450 parlamenterin 371 oyunu alarak 25 Mayıs

¹ Maydan gösterileri, AB entegrasyonu bağlamında "EuroMaidan" olarak adlandırılmıştır. Bir sonraki gün, Lviv yüksek öğretim öğrencilerinin çağrısıyla o gece en az 20.000 kişi şehir merkezinde toplanmıştır. Ayrıca, İtalya, Fransa, İsveç, Büyük Britanya, Almanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Kanada ve ABD'deki Ukrayna Diasporası protestoculara destek olmak için gösteriler düzenlemişlerdir (<http://euromaidansos.org>).

2014'teki devlet başkanlığı seçimlerine kadar başbakanlık görevini üstlenmiştir (Derman 2014: 19). Devrik Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç ise Kiev'i terk ederek ilk önce Kırım'a kaçmış ve daha sonra da Rusya'ya sığınmıştır (www.aljazeera.com). Ukrayna'yı terkeden ve Rusya'ya sığınan devrik lider Viktor Yanukoviç, kendisine yapılan eylemlerin darbe niteliği taşıdığını ve ayrıca hala ülkenin devlet başkanı olduğunu belirten demeçler verse de, Ukrayna Parlamentosu 22-23 Şubat'ta yapılan oylamalarda 48 saat içinde almış olduğu kritik kararları hayata geçirmiştir. Kararlara göre, iki yıla yakındır Harkov'da tutuklu bulunan Yuliya Timoşenko'nun serbest kalması ve 25 Mayıs'ta erken seçimlerin yapılmasıdır (Tecer 2014: 121). Bu tür gelişmelerin ardından, her şeyin yoluna sokulduğu düşünülürken, Parlamento; Rusça ve diğer dillerin çok kültürlü bölgelerde resmi dil olarak kabul edilmesini kapsayan kararı geri çekmesiyle bu kez bu bölgelerde yaşayan Rus kökenli ve Yanukoviç taraftarı kesimin Kırım, Donetsk ve Lugansk'ta protesto gösterileri yapmasına neden olmuştur (www.radikal.com). Bu gelişmeler Rusya'nın büyük tepkisini çekmiş ve çok sert önlemler alarak, Ukrayna'daki Batı yanlısı ve Rusya karşıtı politik çevreye tepkisini gösterdiği yerler ise Rus nüfusunun yoğun olduğu Doğu Ukrayna ve Kırım olmuştur. Rus yanlısı gösteriler devam ederken, Rusya tarafından Kırım ve Donbas² bölgesine asker ve askeri araç-gereçlerin yollanmasıyla durum daha da karmaşık hale gelmiş ve doğal olarak, yaşananlar bir iç savaşa doğru evrilmiştir (www.economist.com).

Rusya ilk adımda askeri anlamda desteğin olduğunu yalanlamış olsa da sonradan neden orada olduklarını açıklamıştır. Bu konuyla ilgili ilk açıklamasında Putin; "Doğu Ukrayna'da özel hizmetler veya taktik danışmanlar anlamında da olsa Rus askeri varlığı söz konusu değildir. Donbas'ta meydana gelen her şey, orada yaşayan vatandaşlar tarafından ortaya konulmaktadır" şeklinde demeç vermiştir (Lally 2014, www.washingtonpost.com). Ancak, bahsedildiği üzere Putin daha sonraki açıklamalarında; bölgedeki askerlerin Rus askerleri olduğunu fakat bu duruma Kırım özelinde bakıldığında, hayati öneme sahip olan halk oylamasının ve bölgenin güvenliği için orada olduklarını ifade etmiştir (Lally 2014, www.washingtonpost.com).

Maydan protestoları daha önce de söz edildiği gibi gösterilerdeki şiddetin giderek artması ve bunun yanında birçok insanın hayatını kaybetmesi üzerine, AB liderleri can kayıplarıyla şoka uğradıklarını ve bu durumun bir an önce çözümlenerek şiddetten uzak durmaları çağrısında bulunmuşlardır. Aynı zamanda AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso, AB'nin Ukrayna ile ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerekebileceği uyarısında bulunmuş (www.bbc.com) ve daha sonrasında da AB, Ukrayna'ya yaptırım uygulama

---

² Donets Havzası, Donbas veya Donbass olarak da bilinir [Ukraynaca: Донецький басейн, genelde Донбас (Donetskiyi basein ya da Donbas) diye kısaltılır; Rusça: Донецкий бассейн, genellikle Донбасс(Donetskiy bassein ya da Donbass) diye kısaltılır. Ukrayna'nın doğu kesiminde yer alan iki oblastı kapsar: Donetsk Oblastı'nın kuzey ve orta kısmı ve Lugansk Oblastı'nın güney kısmı. Donetsk şehri Donets Havzası'nın gayriresmî başkenti sayılır (<http://www.wikiwand.com/tr>)

kararı almıştır. Yaptırımların içeriği ise; yaşanan olayların sonucunda can kaybından sorumlu olan hükümet yetkililerine vize yasağı, AB'deki malvarlıklarının dondurulması, gösterileri durdurmak için kullanılan araç-gereçlere satış sınırlaması getirilmesidir (Özdal 2014: 11). Bu durumla birlikte AB, Yanukoviç'in görevden alınmasının memnun edici olduğunu söyleyerek yeni kurulan geçici yönetimi resmen tanıdığını bildirmiştir (Turchinov 2014, www.tass.com)

Rus yanlısı Yanukoviç'in tam da Rusya'nın istediği gibi AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamaması üzerine başlayan Maydan protestolarına ilk etapta tepkisiz kalan Putin daha sonra olaylarla ilgili eylemcileri suçlamış ve protestoların şiddetlenmesinin ardından; "Ukrayna'daki gelişmeler, bir devrimden daha çok bir soykırımdır" açıklamasında bulunmuştur (Marszal 2013, www.telegraph.co.uk) Ayrıca Putin, Batı (AB/ABD) tarafından tanınan, batı destekli yeni yönetimi tanımadığı üzerine; " Şu anki yönetim meşru mu? Parlamentonun bir bölümü evet, ancak diğer kalanları hayır. Orada tek bir yasal Cumhurbaşkanı vardır: O da Yanukoviç'tir" açıklamasını yapmıştır (Kelley 2014, www.businessinsider.com).

Kremlin ilk başta Ukrayna'daki şiddetli olaylarla ilgili rahatsızlığını belirtmiş olsa da olayların Doğu Ukrayna ve Kırım'a sıçraması üzerine kendi etki alanını korumak adına Kırım Havalimanı'na askeri birliklerini göndermiştir. Ayrıca Yanukoviç'e yakın olarak bilinen, Kırım Özerk Cumhuriyeti Başbakanı Anotoliy Mogilov'un görevden alınması da Rus müdahalesi ve Rusya'nın dengelerin kendi aleyhine gelişmesini engelleme çabası olarak da yorumlanabilir (Babiş 2014, www.turksam.org). Tüm bu perspektifler ışığında, bir sonraki bölümde Rusya'nın gelişen durumlara tepkisi, Kırım olayları ve Kırım'ın Rusya ile birleşmesi detaylı bir şekilde incelenecek ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Rusya'nın Tepkisi: Kırım Olayları ve Kırım'ın Rusya ile Birleşmesi

Kırım, tarih boyunca her dönem stratejik öneme sahip olmuş bir bölgedir. Coğrafi konumu da bu önemin en temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur. İlk bölümde de bahsedildiği üzere Kırım, 1774 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bağımsızlık yılları fazla uzun sürmeyip II. Katerina tarafından Rusya'nın egemenliği altına alınmıştır. 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak bölge, SSCB'nin bir parçası haline gelmiştir ve Preyaslav Antlaşması'nın (1654) üç yüzüncü yıldönümü hediyesi olarak Nikita Kruşçev tarafından 1954 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır (Bilener 2004: 315). 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla bağımsız Ukrayna'nın egemenliğinde kalan Kırım, ülkenin ilk anayasası olan 1996 Ukrayna Anayasası'nda özerk cumhuriyet statüsü almıştır. Anayasadaki "Kırım Özerk Cumhuriyeti" başlığında 134. Madde'de; Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna'nın bölünmez bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Kırım'ın Ukrayna Anayasası'na göre çizilmiş olan sınırlar ve yetkisi kapsamında kalan ko-

nularda karar verebileceği belirtilmiştir. Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda ise 1. Madde'nin 1. Bendi'ne göre, Kırım Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olup yetkilerini ancak Ukrayna Anayasası'na dayanarak kullanabileceği hükmüne varılmıştır (Özarlan 2014 : 101-105).

Rusya'nın Kırım'a olan bakış açısı ve ilgisine bakıldığında, ilk olarak o bölgede yaşayan yoğun Rus nüfusu dikkat çekmektedir. Yaklaşık iki buçuk milyon nüfusa sahip olan Kırım'da Rus oranı %58.3, Ukraynalı %24.3, Tatar %12 ve %8 ise diğerleridir (www.bbc.com). Ukrayna'da Rusların çoğunluğa sahip olduğu tek bölge Kırım'dır. Özellikle Rusya'dan gelen ayrılıkçı isteklere en çok maruz kalan bölgedir. Yakın çevre politikasıyla Ruslar, Karadeniz filosu gibi dış Ruslar konusunda da Ukrayna'dan dönem dönem çeşitli isteklerde bulunmuştur. Ukrayna ise Rusya'nın istekleri ve ayrılıkçı talepleri engellemek adına Kırım'a bölgesel özerklik vermek durumunda kalmıştır (Büyükkakıncı 2004 : 422-423).

Rusya için Kırım sadece askeri ve demografik bir öneme sahip değildir ayrıca ekonomik açıdan da çok büyük bir yeri vardır. Bu bölgede çok ciddi miktarda petrol ve doğalgaz kaynakları olduğu bilinmektedir ve ayrıca bu bölgeden geçen doğalgaz boru hatları da ekonomide büyük bir paya sahiptir. Ek olarak, gelir kaynaklarından biri de turizmdir. Önemli bir turizm merkezi olan Kırım, aynı zamanda pek çok yabancı turist'in ziyaret etmesiyle ciddi bir döviz getirisi de elde etmektedir (Torbakov 2001: 303-304, Akman 2014: 11).

Kırım toprakları jeopolitik sebebiyle Rusya için her zaman vazgeçilmez olmuştur ve Rus halkının çoğunlukta olması bu bölgeyi Ruslar için daha da önemli kılmaktadır. Bu kapsamda Maydan olayları sonrasında bakıldığında Putin, Yanukoviç'in görevden alınması ve sokak protestolarının sorumlusu olarak Ukraynalı radikalleri, aşırı sağcı grupları ve Batı'yı işaret edecek açıklamalar yapmış ve bu olaylara kesinlikle tepkisiz kalamayacağını belirtmiştir. Putin'in demeçlerinden sonra 27 Şubat 2014'te Rus askerleri Kırım'a girmiş ve birçok kamu binası yanında Yüksek Meclis de olmak üzere pek çok kurum denetim altına alınmıştır. Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi, Rus birliklerinin denetimi altında aldığı kararla 25 Nisan 2014'te halk oylamasına gitmeyi onaylamış fakat daha sonra yalnızca Rus milletvekillerinin katılımıyla referandumun daha erken bir tarihe alınarak 16 Mart'ta yapılması kararlaştırılmıştır. Aslında bu kararla birlikte, Rusya'nın bir parçası mı olmak yoksa daha geniş yetkiler alınarak Ukrayna'da kalmaya devam mı etmek sorusunun cevabının bulunması kararlaştırılmıştır. Çok hızlı hareket etmek isteyen Yüksek Meclis, bu kez 6 Mart tarihinde Kırım'ın direkt olarak Rusya'ya bağlanmasını da onaylamıştır. Ayrıca 11 Mart'ta bir başka oturumda halk oylaması sonucunu beklemeden alınan kararla Ukrayna'dan bağımsızlığını duyurmuştur (Özarlan 2014: 122-123). Sonuç itibarıyla, hem Ukrayna hem diğer devletler ve kuruluşlardan birçok uyarı yapılmış olsa da Kırım Yüksek Meclisi kararında ısrar ederek Rusya'nın gözetimi ve koruyuculuğunda 16 Mart'ta halk oylamasına gitmiştir. Ukraynalılar ve Tatarların çoğunlukla boykot ettiği bu halk oylaması, %97 ora-

nında bir sonuçla Rusya'nın bir parçası olmayı kabul eden bir kararla neticelenmiştir ve hemen ertesinde Rusya, Kırım'ın bağımsızlığını tanımıştır. Bu durumun sonucu olarak da Kırım ve Rusya'nın yalnızlaştığının göstergelerinden biri ise, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 27 Mart'ta 11 hayır oyuna karşı 100 evet oyuyla Kırım'ın Rusya'ya bağlanma hükmünü geçersiz saymış olmasıdır (Saraçlı 2015: 81, www.un.org).

Ukrayna'da protestolar devam ederken Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Kırım hariç Rus nüfusunun fazla olduğu Donetsk ve Lugansk bölgeleri de bağımsızlığını ilan etmiştir ve bunun üzerine Ukrayna yönetimi askeri müdahalesini arttırıp sertleştirmesiyle ülke büyük bir iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Birleşmiş Milletler yaptığı açıklamada, en az 4 bin 317 kişinin yaşamını yitirdiğini bildirmiş ve daha fazla olma olasılığının çok yüksek olduğunu belirtmiştir (www.radikal.com.tr)

Bu gelişmeler ışığında, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonucu Batı (AB/ABD) gerçek tepkisini Rusya'ya yaptırımlar aracılığı ile göstermiştir. Örneğin AB konseyi; Ukrayna'nın egemenliğinin ihlal edildiğini, Rusya'nın acilen askerlerini Ukrayna topraklarından çıkarması gerektiğini ve halk oylaması kararının Ukrayna Anayasası'na aykırılık teşkil ettiğini bildirmiştir (www.consilium.europa.eu). Ayrıca Rusya'ya yönelik yaptırım kararı alan Konsey; ilk adım olarak vizesiz seyahat görüşmelerini askıya aldığı açıklamıştır ve Rusya'nın geri çekilmemesi durumunda ise üst düzey Rus yetkililere seyahat yasağı ve mal varlıklarını dondurma kararı gibi yaptırımların da hayata geçirilebileceğini vurgulamıştır (www.consilium.europa.eu). Süreç devam ederken, 17 Temmuz 2014'te Malezya Havayollarına ait Amsterdam-Kuala Lumpur seferini yapan uçağın Ukrayna'nın doğusunda düşmesinin ardından yaptırımlar daha da arttırılmıştır. Olayda 298 kişi hayatını kaybetmiştir (www.aljazeera.com.tr , www.bbc.com). Rusya ve Ukrayna uçağın düşürülmesiyle ilgili birbirlerini suçlarken, Rus yanlısı ayrılıkçıların 17 Temmuz'da sosyal medyada "Bir Ukrayna askeri uçağını düşürdük!" paylaşımında bulunmaları sonrasında, sivil bir yolcu uçağı olduğunu farke-dip paylaşımı silmeleri üzerine tüm kuşkuları kendilerine çekmişlerdir (www.aljazeera.com.tr). Ayrıca ABD ve Nato, Rusya'nın Donbas'taki Rus ayrılıkçılarına silah yardımı ve birçok destekte bulunduğunu ileri sürmesi üzerine Putin tüm bu savları reddederek; haklı savaşçıların her zaman silaha ulaşabileceğini belirtmiştir (www.euractiv.com.tr). Putin, Kırım'da asker bulundurma iddialarını önce reddedip sonradan kabul etmişti. Ancak, Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçıları destekleme konusundaysa Batı'yı tamamen karşı cephede bırakmamak adına iddiaları uzun bir süre reddedeceği varsayılabilir.

Diğer taraftan, Malezya uçağının düşürülmesiyle birlikte; ABD Başkanı Obama ise ihracat kredisini de askıya aldıklarını belirterek; zaten zayıf olan Rus ekonomisinin bu yaptırımların ardından daha da çok sarsılacağını belirtmiştir. Obama, "Rusya eğer aynı şekilde yola devam ederse, bunun Rusya'ya maliyeti de gittikçe artmaya devam edecektir" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca ek olarak, Rus bankalarına ve savunma sanayi şirketlerine yapılacak

olan yaptırımları genişleteceklerini, aynı zamanda AB'nin de bu uygulanan yaptırımlara katıldığını ve bu bugüne dek yapılmış en kapsamlı ve en önemli yaptırım kararı olduğunu vurgulamıştır (www.bbc.com). Almanya Başbakanı Merkel ise Malezya uçağının düşürülme olayından sonra yaptırımlarla ilgili; "Bugünkü karar kaçınılmazdı" şeklinde açıklama yapmış ve Rusya'ya "krizi arttırmak yerine sorunun çözümü için işbirliği yapma" çağrısında bulunmuştur. Bununla birlikte AB tarafından yapılan açıklamada, Rusya'nın Ukrayna'yı iskikrarsızlaştırdığı için ağır bir bedel ödeyeceği ve tecrit edileceği belirtilmiş ve 28 üye ülkenin yeni yaptırımlar kapsamında; Rusya'ya silah satmayacağını, petrol ve gaz sektörlerinde kullanılan bazı teknolojilerin kullanımının kısıtlanacağı ve bazı Rus bankalarının da AB finans sektöründen dışlanacağı belirtilmiştir³. Ayrıca AB, Putin'in yakın çevresindeki seyahat yasağı koyulan ve mal varlıkları dondurulan kişilerin sayısını da artırma kararı aldığını açıklamıştır (www.bbc.com). Batı'nın (AB/ABD) yaptırım kararlarının Rusya'yı bir şekilde olumsuz etkileyeceği tartışılmazdır fakat Rusya'nın asıl gelir kaynağı olan petrol ve doğalgaz ithalatına yaptırım uygulanamaması bu kararların sembolik düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Özellikle AB'nin doğalgaz konusunda Rusya'ya bağımlı olması bu durumu daha da güçleştirmektedir.

Rusya ise yaptırımların kabul edilemez olduğunu ve uluslararası kuralları da ihlal ettiğini savunarak, Rus üreticilerin desteklenmesi ve tüketicilerin üzerindeki yükü azaltmak adına bir takım önlemlerin alınacağını duyurmuştur. Ayrıca, Voronej kentine giderken Rus basınına konuşan Putin, ABD ve AB'nin Rus tüketicilere ve şirketlere zarar vermeye hakları olmadığını belirtmiş ve ayrıca hükümetin bundan sonra atılacak adımları değerlendirdiğini vurgulayarak; "Siyasi baskı aracı olarak ekonominin kullanılması kabul edilemez" açıklamasında bulunmuştur (www.dw.com).

Tüm bu gelişmelerin ışığında, Rusya her ne kadar ambargolardan etkilenmiş olsa da "EuroMaidan" olayları sonrasında bu durumdan maksimum yarar elde ederek çok stratejik bir bölge olan Kırım'ı topraklarına katmıştır. Uluslararası alanda kabul görmeyen bu gelişme Rusya'nın yalnızlaşmasına sebep olan olumsuz bir duruma yol açmıştır ama zaten Batı'nın gözünde öteki olduğunu düşünen Rusya'yı, aynı zamanda alternatif ticaret pazarlar aramasını sağlayarak kendi adına olumlu bir sürece de süreklemiş olduğu varsıyalabilir.

Öncelikle Putin, Kırım konusunda müdahale ile ilgili bu durumun kendileri için yasal bir görev olduğunu belirterek; "Kırım yasal olarak Rusya'ya bağlanmıştır ve halk oylaması uluslararası yasalara uygun gerçekleşmiştir. Kırım'ın Rusya için hala ne anlama geldiğini algılamayanlar bilmelidir ki, Kudüs Hristiyan ve Müslümanlar için ne anlama geliyorsa, Kırım da Rusya için aynı anlamı taşıyor" açıklamasında bulunmuştur (www.hurriyet.com).

---

³ AB'nin yaptırım kararının ardından ABD Hazinesi tarafından yapılan açıklamada hedeflenen Rus bankaları arasında ülkenin en büyük finans kuruluşlarından birisi olan VTB ile birlikte, Bank of Moscow ve tarım işçilerine kredi kolaylığı sağlayan Rosselkhozbank olduğu belirtilmiştir.

tr). Ayrıca Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasından sonra, Doğu Ukrayna'nın yanı sıra Odessa'da da çıkan çatışmaların çok endişeli sonuçları olmuştur. Örneğin, Odessa'da Ukraynalı Praviy Sektor (Sağ Sektör) ve destekçileri tarafından Doma Profsoyuzov (Sendikalar Evi) yakılmıştır. Yangınla birlikte çıkan çatışmalarda "Antimaydan" alanında onlarca protestocu yaşamını yitirmiştir. Kamu Dernekleriyle ilgili Rusya Duma Komitesi başkan yardımcısı Mikhail Markelov, Odessa, Slavyansk ve diğer şehirlerdeki sivil can kayıplarının sorumlusu olarak Ukrayna yetkililerini işaret etmiştir (<https://news.mail.ru/>, Derman 2014: 21). Ayrıca Mikhail Markelov, Yugoslavya'daki iç savaşın siyasi ve askeri tarafı olan Slobodan Miloseviç ve Ratko Mladiç'in cezalandırıldığını örnek göstermiştir. Bu nedenden yola çıkarak Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından, Ukrayna'da Kasım 2013'ten Mart 2014'e kadar olan insan hakları ihlallerini içeren bir "Beyaz Kitap" hazırlanmıştır. Bakanlık, belgelerin sadece AGİT veya BM'de kullanılmayacağını belirterek, Kiev yönetimine karşı mahkemede suç kanıtı olarak da yararlanılabileceğini vurgulamıştır. Rusya Cumhurbaşkanlığı basın sekreteri Dmitri Peskov ise; "Beyaz Kitap" için, Lahey'de dava açılabilmesi adına somut bir gerekçe oluşturabileceğini aktarmıştır (<https://news.mail.ru/>, Derman 2014: 21).

Rusya'ya AB ve ABD tarafından uygulanması kararlaştırılan yaptırımlar genişletilirken, Ukrayna ise Maydan olaylarından sonra ülkenin toparlanması adına yeni reformlar üzerinde çalışmaya başlamıştır. Her iki ülke arasında ve Batı dahil olmak üzere karşılıklı savlar, ithamlar ve demeçler sürerken, 25 Mayıs 2014 tarihinde Ukrayna, erken Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gitmiştir. Seçim sonuçlarına göre "Çikolata Kralı" olarak bilinen ve aynı zamanda bir oligark⁴ olan Petro Poroşenko yaklaşık 10 milyon seçmenin oyunu alarak %54.70 ile seçimleri ilk turda kazanmıştır (www.osce.org). Bu arada ülke siyasetine yön verici etkenlerden biri olan Ukrayna Oligarşisine bakıldığında, bu kavram genel olarak Sovyet plan ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişte özelleştirilen fabrikaları ve devlet taşınmazlarını elde eden iş adamlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Örneğin, ülkenin ekonomi ve politikasında büyük bir paydaya sahip olan oligarklardan Leonid Kuçma, Cumhurbaşkanlığı görevinden önce Dnipropetrovsk'ta bir savunma sanayi tesisinin başkanlığını yaptığı bilinmektedir. Ayrıca eski başbakanlardan Pavlo Lazarenko (1996-1997) o dönemin en büyük oligarkı olduğu ve Turuncu Devrim'in sembol ismi eski başbakan Yuliya Timoşenko'nun da Lazarenko'nun holdinginde onun yardımcılığını yaptığı bilinmektedir (İmanbeyli 2014: 2-3). Ukraynalı oligarkların ne Batı ne de Rusya yanlısı oldukları, en önemli endişelerinin kendi politik ve ekonomik çıkarlarının devam ettirilme durumu olduğu ki, aslında bu konu onlar adına ilk sırada yerini almaktadır⁵. Viktor Yanukoviç'in seçilmesi ve 2014 Kırım olayla-

⁴ Oligarşi, küçük ve ayrıcalıklı bir grubun iktidarda olduğu yönetim şeklidir. Genellikle bu grubun bencilce ve görevlerini kötüye kullanarak gerçekleştirdiği, despotça bir yönetim şeklidir. Oligarşinin üyesi ya da destekçisi olan kişi ya da grupları tanımlamak için "oligark" terimi kullanılır (www.wikiwand.com).

⁵ Örneğin Ukrayna'nın en zengin oligarklarından olan Rus kökenli iş adamı Rinat Akhmetov,

rının ortaya çıkmasına kadar tüm yaşananlar aslında oligarklar arası savaş olarak da değerlendirilebilir (İmanbeyli 2014: 4-5).

Turuncu Devrim sonrası oluşturulan dış politika, Maydan olaylarından sonra başa geçen Poroşenko hükümeti adına da aynı şekilde devam etmiştir. Poroşenko, AB yanlısı bir politika izleyerek AB için tam üyelik amaçlarının devam ettiğini ve yemin toplantısında, “Yeni ve çağdaş bir Ukrayna kurma ve yapılandırmanın zamanı gelmiştir” açıklamasında bulunarak, ülkeyi kısa bir zamanda AB'nin önemli bir parçası haline getireceklerine vurgu yapmıştır (www.dw.com). Bu amaç ve hedef doğrultusunda Poroşenko, “Strateji 2020” olarak bilinen AB reform paketini kamuoyuna sunmuştur. Reformların amacının; “AB standartları çerçevesinde yaşam şartları oluşturmak ve 2020’de tam üyelik koşullarını tamamlama” olduğunu belirten Poroşenko, ek olarak bu reform paketinin “ politikacıları AB üyesi olmak gibi tek bir ortak amaç adına” bütünleştireceğini açıklamıştır (www.president.gov.ua). Diğer taraftan Maydan olayları krizinin yıldönümünde, Lviv şehrinde yayınlanan Vissoki Zamok gazetesi Maydan’ı, özgürlük günü olan Turuncu Devrim’in başlangıcıyla birleştirmiştir ve Poroşenko da resmi bir konuşmasında, “ Biz bir değil, iki devrim yaşadık. 2004’teki özgürlük bayramıydı, 2013’teki ise öz saygı” şeklinde demeç vermiştir. Ayrıca, Öz Saygı Devrimi’nin bedeli, Kırım’ın Rusya tarafından ilhaki ve Donbas’ta çatışmaların yaşanması olmuş ve ilk yıldönümünde bayram yapılamamıştır (http://ukraynahaber.com). Bu durumdan hareketle, Maydan olayları her ne kadar Turuncu Devrim ile benzeştirilse de, yaşanan toprak kaybı ve süregelen bir iç savaş hali, iki devrimin sonuçları bakımından pratikteki farklılığını kritik bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kırım sorununun çözülebilmesi için gereken en önemli konulardan biri ise, Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılmasının self determinasyon hakkına girip girmediğidir⁶. Putin, soruna yönelik yaptığı açıklamada; “Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılması, tamamıyla Kosova’nın Sırbistan’dan ayrılması gibidir, şahsen Rusya’nın herhangi bir uluslararası hukuku ihlal ettiğine inanmıyorum. Kosova bağımsızlığını meclis kararı ile ilan ettiyse, Kırım da kendi vatandaşlarının oylarıyla Rusya’ya bağlanma kararı almıştır” ifadesinde bulunmuştur (www.aktifhaber.com). BM Antlaşması’nda haktan çok ilke olarak düzenlenen self determinasyon, 1966’da kabul edilmiş olan ve ikiz

---

2013 olaylarından önce Yanukoviç’i desteklemişken, Maydan olaylarından sonra Yanukoviç’in istifa etmesi gerektiğini açıklamıştır ve ardından Batı yanlısı Poroşenko’yu desteklemeye başlamıştır. Bu değişimin en büyük gerekçesi Akhmetov’un Donbas’taki çıkarlarıdır, çünkü DNR, Akhmetov’un bölgedeki iki fabrikasını kamulaştıracağını önceden bildirmiş ve duyurmuştur (https://cftni.org).

⁶ Self determinasyon, vatandaşların kendi yöneticilerini özgür bir biçimde seçebilmeleridir. Bir başka açıdan halkın yönetimi altında yaşayacakları veya yaşadıkları hükümet biçimini seçebilmeleridir. Ancak devletlerin parçalanma korkusu nedeniyle detayları üzerinde halen net bir uzlaşma söz konusu değildir. Dışsal ve içsel olmak üzere iki şekilde ortaya çıkan self determinasyon; halkın bağımsız bir devlet kurma ve başka bir devlete bağlanmayı seçme hakkına dışsal self determinasyon, bir halkın istediği yönetim biçimini seçme özgürlüğü ise içsel self determinasyon ilkesini kapsamaktadır. (Ünsal 2012 , www.21yyte.org)

sözleşmeler olarak da adlandırılan; Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve aynı zamanda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile uluslararası hukukun bağlayıcı kuralı haline gelmiştir (Abdullahzade 2014: 164). Her iki sözleşmeye bakıldığında; “Bütün halklar, kendi kaderlerini tayin etmek hakkına sahiptir. Bu hak uyarınca kendi siyasal statülerini serbestçe oluştururlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe sağlarlar” vurgusu yapılmıştır (www.unicankara.org.tr). Oslo Üniversitesi'nin Rusya uzmanı Prof. Pol Kolct, Rusya'nın “Pravda” gazetesinde yayınlanan söyleşisinde, Kosova ve Kırım arasındaki farklar konusunda; Sırbistan tarafından ağır şiddet eylemlerine maruz kalan ve yapısal olarak daha çok homojen olan Kosova halkının bağımsızlık ilanıya, insan hakları ihlalleri açısından ciddi bir sorunla karşılaşmamış ve heterojen bir yapıya sahip olan Kırım'da yaşayan Rusların durumunun tamamen farklı olduğunu belirtmiştir (Abdullahzade 2014: 188). Ayrıca, “Kırımlı Ruslar içsel self determinasyon hakkından en geniş biçimde yararlanagelmiştir” vurgusunda bulunmuştur. Rusya'nın Kırım konusunda uluslararası hukuka ve ahde vefa ilkesine⁷ uymasını isteyen Batı, beş temel madde ile bunu vurgulamıştır. İlk olarak; “BM şartı altındaki yükümlülükler” uygun davranması beklenmiştir⁸. İkinci olarak; “Helsinki Nihai Senedi”⁹ Rusya'ya hatırlatılmıştır ve üçüncü madde ise; Rusya-Ukrayna arasındaki “1997 Askeri Üs Antlaşması” üzerinden gönderme yapılmıştır. Dördüncü olarak; “Budapeşte Memorandumu”¹⁰ adı altında imzalanan hukuki metin öne sürülmüştür. Son olarak;

⁷ Ahde Vefa İlkesi (Latince: Pacta Sunt Servanda) : Antlaşmalar hukuku kuralı olan ahde vefa ilkesi, Uluslararası hukuk kurallarının meydana gelmesinde etkisi olan, anayasalarda var olan ve devlete antlaşma yapma görevi tanıyan bir ilkedir. Kuralın uyulmasına ilişkin zorunluluğu, iyi niyet ilkesine dayanmaktadır. Ahde vefa ilkesi, devletlerin imzaladıkları antlaşmaların kurallarını kendi istekleri ile kabul etmiş olmaları gerçeğine dayanmaktadır (www.wikiwand.com).

⁸ BM Şartı'nın 2. Maddesi'nde “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek BM'nin Amaçları ile örtüşmeyecek herhangi bir şekilde güç kullanma tehdidinde veya güç kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar” ifadesi yer almaktadır (www.unicankara.org.tr).

⁹ Helsinki Nihai Senedi: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki'de çalışmalarına başlamış ve iki yılı aşkın bir süre devam eden konferans 1 Ağustos 1975'de Helsinki Nihai Senedi'nin 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde imzalanmasıyla sonuçlanmıştır ve 10 temel ilke ortaya konulmuştur. Bunlar egemen eşitlik ve egemenliğe saygı, kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma, sınırların ihlâl edilmezliği, devletlerin toprak bütünlüğünün korunması, anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü, içişlerine karışmama, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, halkların eşit haklardan ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması, devletler arasında işbirliği, uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi(www.wikiwand.com).

¹⁰ Budapeşte Memorandumu: Ukrayna'da bulunan nükleer silahların batıya dönük olması özellikle ABD'yi rahatsız eden bir konuydu ve bu tehdidin ortadan kalkması gerekliydi. Aralık 1994'de Budapeşte'de masaya oturan Ukrayna, Birleşik Devletler, Rusya ve Birleşik Krallık Budapeşte Memorandumunu imzalayarak bu nükleer silahların Rusya'ya geri dönmesi üzerinde ve Ukrayna'nın güvenliğinin garantiye alındığı konusunda anlaşmaya vardılar. Resmi bir anlaşma şeklinde olmayan bu memorandum daha çok politik bir dökümandı ve de politik belgeleri içeriyordu (www.turkdod.com).

Ukrayna Anayasası'ndaki Kırım Özerk Cumhuriyeti başlıklı maddelere gönderme yapılmıştır. Bu durumdan hareketle 73. Madde'de, Ukrayna topraklarının ve sınırlarının değişimini içerecek bir talebin ancak tüm Ukraynalıların (18 yaş ve üzeri) katılacağı bir referandumla belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Dilek 2015: 254-256). Sonuç itibarıyla Kırım Parlamentosu'nun Rusya'nın egemenliği altına girmeyi kabul etmesi ya da Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, iki farklı anlama gelebilmektedir; birincisi Kremlin'in yükümlülüklerini ihlal ederek yerine getirmediği, ikincisi ise uluslararası hukukun bazı ilkelerinin devletlerce farklı yorumlanabildiğini de göstermektedir (Özarslan 2014: 129).

Kiev'deki yönetim değişikliği ile Batı yanlısı hükümetin başa geçmesi ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Doğu Ukrayna'da Donbas (Donetsk ve Lugansk) olarak adlandırılan bölgede, iki ayrı halk cumhuriyeti tarafından temsil edilen ve Ukrayna Ordusu ile savaşarak ayrılıkçı isteklerini dile getiren bir görüşün ortaya çıkmasını da harekete geçirmiştir (Tüysüzoğlu 2016: 57). Sonraki bölümde ise detaylı bir şekilde Rusya-Ukrayna uzlaşmazlığı ışığında Donbas'taki çatışmalar ve sonuçları üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Donbas Çatışmaları ve Sonuçları

Ukrayna, ülke olarak bağımsızlığından günümüze kadar birçok sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Serbest piyasaya geçiş sancıları, yolsuzluklar, ekonomik krizler ve oligarkların varlığı sıkıntılardan başlıcalarıdır. Bu sorunlardan biri olan iki toplumluluk ise ülkeyi doğu ve batı olarak ikiye bölme noktasına vardirmiştir.

Ukrayna'nın doğu bölgeleri olan Donetsk ve Lugansk ile beraber, Don ırmağı boyunca Rusya'nın batı kesiminin bir kısmını da içine alan havza Donbas olarak adlandırılmıştır. Doğu eyaletlerinin Ukrayna Meclisi'nde temsil edilme oranı neredeyse toplam sayının üçte biridir ve bu bölge ülkenin ekonomisine ve politikalarında çok büyük etkilere sahip olagelmıştır. Ayrıca Donbas bölgesi her iki sınırda da ağır sanayi kompleksleri ve madencilik sektörünün yoğunlaştığı önemli bir merkezdir. Sovyet döneminden kalan tüzükle Moskova'dan yönetilmiş bölgedeki maden işletmeleri, bağımsızlıkla birlikte üretimleri düşmüş ve istihdam sorunları başlamıştır. Bunun üzerine her iki ülke temmuz 1993'te " Don Havzası (Donbas) Serbest Ticaret Bölgesi" oluşturulması için anlaşma yapmışlardır. Bu durum Ukraynalı yöneticiler için ayrılıkçı talepleri engellemek adına girişimde bulunmalarını sağlamaya yönelik olmuştur.

Bağımsızlığını kazanan Ukrayna günümüze dek dönem dönem Donbas bölgesinden yükselen ayrılık talepleriyle karşı karşıya kalmıştır, nitekim Yanukoviç'in devrilmesiyle birlikte Donbas'ta Rusya yanlıları tarafından yeniden ayrılık talepleri gündeme gelerek silah kullanımıyla birlikte en ciddi ve ağır şiddet içeren bir iç savaşa doğru gidilmiştir. Ukrayna'nın siyasal bölünmüşlüğüne çok net bir şekilde anlatan Peter Rodgers'ın "kimlik ve ulusal hedef" konularını açıklığa kavuşturan tablolaştırılmış analizi Ukray-

na'nın güncel jeopolitiği çerçevesinde doğu ve batı bölünmüşlüğü şu şekilde göstermektedir:

Tablo 1: Doğu ve Batı Ukrayna'nın "ideal tip" profilleri (Sarıkaya 2010: 5)

Özellikler	"Batı"	"Doğu"
Nüfus Yoğunluğu	Düşük	Yüksek
Kentleşme	Düşük	Yüksek
Etnik Kompozisyon	Ukrayın	Ukrayın-Rus
Konuşulan Dil	Ukraynaca	Rusça
Din	Katolik	Ortodoks
Ekonomik Profil	Tarım	Sanayi
Siyasi Eğilim	İlımlı veya radikal milliyetçilik ve liberalizm	Komünizm veya liberal
Jeopolitik Tercih	Avrupa taraftarı	Rus taraftarı, BDT'ci
Tarihi Hatıralar	Sovyetler Birliği "işgalci" Ruslar "düşman"	Sovyetler Birliği meşru devlet, Ruslar "Slav kardeşler"

Ukrayna'daki bu yapısal politik bölünmüşlük günümüzdeki iç savaşın adeta habercisi olmuştur değerlendirmesinde bulunmak pek de yanlış olmasa gerekir. Yanukoviç'in ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığınmasıyla birlikte, Rus ayrılıkçılar Donbas'ta silahlı mücadeleye başlamışlar ve kısa bir sürede Rusya'nın da yardımıyla devlet binalarına saldırarak Mart 2014'te Güneydoğu Ukrayna'nın bir bölümüne hakim olmuşlardır. Karşı kesimde ise ülkenin her yerinden topraklarını savunmak için gönüllü olarak Donbas bölgesine akın eden Ukraynalılar, Ukrayna ordusu ile birlikte Rus ayrılıkçılara karşı savaşmışlardır.

Batı, Rusya'nın ayrılıkçılara destek verdiğini iddia etmiş fakat Rusya suçlamaları kabul etmeyerek ayrılıkçıların Rusya'nın kuklası olmadığını savunmuştur (Sharkov 2015, www.newsweek.com). Her ne kadar Rusya bu durumu kabullenmesede, ayrılıkçıların kullanmış oldukları silahlar bu durumu ele vermektedir ve ayrıca yaşamını yitiren ayrılıkçılardan çıkan Rus askeri kimlikleri Rusya'yı zor duruma sokmaya devam etmektedir (<http://news.nationalpost.com>). Güneydoğu Ukrayna'da belli bir bölgede egemenliğini sağlayan ve bu hattı Rusya'dan yana büyütebileceklerini düşünen ayrılıkçı güçler çok kısa bir sürede bazı noktalara egemen olmayı başarmışlardır. Ukrayna'nın Donetsk ve Lugansk bölgelerinin bir bölümünü kısa zamanda ele geçiren Rus yanlısı ayrılıkçılar sahada hakimiyet sağladıktan sonra bu durumu yasal bir konuma yerleştirebilmek adına 11 Mayıs 2014'te iki ayrı referandum yapılarak Donbas bölgesinde iki adet Halk Cumhuriyeti meydana getirmişlerdir (www.mk.ru). Bu iki cumhuriyet, Donetsk Halk Cumhuriyeti-DNR (Donetskaya Narodnaya Respublika) ve Lugansk Halk Cumhuriyeti-LNR (Luganskaya Narodnaya Respublika) olarak Kasım 2014'te seçimlere gitmişlerdir.

Ukrayna hükümeti'nin ve Batı'nın seçimleri tanımadıkları, Rusya ise yasal olarak tanımasa da seçim sonuçlarına saygılı olduğunu açıklamıştır.

Seçim sonuçlarına göre, Donetsk Halk Cumhuriyeti'nde oyların %79'unu alan eski bir elektrik teknisyeni ve aynı zamanda bağımsızlık savaşımında hep ön sıralarda yer almış olan 38 yaşındaki Aleksandr Zakharçenko başkan seçilmiştir. Lugansk'ta ise oyların %63'ünü elde eden İgor Plotnisky başkanlık görevini üstlenmiştir (Grove-Balmforth 2014, www.reuters.com). Bu iki halk cumhuriyeti, seçimlerden önce 24 Mayıs 2014 tarihinde Rus aydınlarının da katıldığı bir toplantıyla birleşerek Novorossiya (Yeni Rusya) adı altında konfederal bir yapı meydana getirdiklerini vurgulayarak "Halk Cumhuriyetleri Birliği" adıyla bir Yüksek Sovyet oluşturduklarını ilan etmişlerdir (www.mk.ru).

Putin'in Nisan 2014'teki açıklamalarına bakıldığında, Novorossiya terimi ile ilgili olarak; Güneydoğu Ukrayna bölgesinin eski tarihlerden, Çarlık Rusyası döneminden bu yana bu isimle anıldığını ve bu bölgenin sonradan Ukrayna egemenliğine bırakılmasında ne bir mantık ne de bir anlam bulamadığını bildirmiştir (<http://fakty.ua>). Aslında bu eski terim ile birlikte Rus yanlısı ayrılıkçılar alanda büyük bir psikolojik üstünlük sağlamışlardır. Fakat uygulanan yaptırımlara bakıldığında "Novorossiya" tezi Rusya açısından kullanımı 2015 ortalarına doğru gittikçe azalmıştır (Sonne 2015, www.wsj.com). Daha sonra, Lugansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri bu durumun farkına vararak yaklaşık bir yıl sonra Novorossiya tasarısının kapandığını bildirmişlerdir (Dergaçev-Krillov 2015, <https://m.gazeta.ru>).

Ukrayna tarafına bakıldığında, ilk başta Ukrayna ordusunun bağımsızlıktan bu yana hükümetler tarafından pek önemsenmediği ve üstelik Sovyetlerden kalan Rusya yanlısı genarellerin üst mevkilerde bulduklarını belirtmek gerekir. Devletin hiçbir şekilde maddi olanak sağlamadığı ordu ayrıca savaş eğitimi de alamamış olmasıyla birlikte ayrılıkçılara karşı zaferin uzun bir süreci kapsayacağı öngörülebilir (Kinstler 2014, <https://newrepublic.com>).

Ukrayna, Kırım'ın ardından Donbas'ta da etkinliğini kısmen kaybetmesiyle birlikte ülkenin her yerinden gelen gönüllüler, taburlar halinde Rus ayrılıkçılara karşı savaşarak alanda Ukrayna ordusuna büyük destekte bulunmuşlardır. Ancak buna karşın Nazi ve Nato bayraklarını kullanan bu taburlara, Rus medyası ve resmi kaynakları ise bu grupları faşist ve nazist olarak suçlamışlardır (<https://ria.ru>).

Gönüllü taburlar yaklaşık 50 civarında ve kesin olmamakla birlikte 15000 gönüllü üyeye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu taburlara ülkenin zengin oligarkları da maddi yardımda bulunmaktadırlar. Örneğin, Rus ayrılıkçıların Donbas'taki fabrikalarını kamulaştırdığı Rinat Akhmetov gibi, ülkenin diğer zengin oligarkları da maddi destek sağlamıştır (Dunnett 2014, <https://medium.com>). Ek olarak ülkenin en zengin beş oligarkı sırasıyla Rinat Akhmetov, Viktor Pinchuk, Henadiy Boholyubov, Ihor Kolomoyskyi ve Yuriy Kosiuk'un madenleri, boru hatları ve fabrikalarına Kırım ve Donbas krizlerinden sonra el konulmuş ya da yıkılmıştır. Bu durumla birlikte bir yılda çoğu oligarkın mal varlıklarında Petro Poroşenko'da dahil yarı yarıya azalma meydana gelmiştir (Jarabik-Bila 2015, <http://carnegie.ru>). Oligark-

lar tarafından desteklenen taburlar zaman zaman bu oligarkların çıkarları doğrultusunda Ukrayna Devleti'nin amaçları dışında hareket etmelerinden dolayı Uluslararası Af Örgütü tarafından savaş etiği dışında şiddet uyguladıkları ve yardım konvoylarını gereksiz yere engelledikleri tespit edilmiş ve Ukrayna hükümetini uyararak bu grupları denetim ve kontrol altına almasını bildirmiştir (<http://tbinternet.ohchr.org>). Ayrıca Hükümet ve Oligarklar arasındaki çıkar çatışmalarına somut bir örnek ise, 2014 yılının Mart ayında Ukrayna'nın petrol şirketi Ukrtransnafta ile ilgili Azov taburu lideri oligark ve aynı zamanda Dnepropetrovsk valisi Kolomoyski ile anlaşmazlıkların tavan yapmış olmasıdır (<https://sputniknews.com>).

Doğu Ukrayna'da yaşanan bu fiili durum çerçevesinde, çatışmalar artık iç savaşa doğru evrilmiş olup ülkenin sanayi merkezi olan Donbas bölgesine çok ciddi ve geri dönüşü güç yıkımlar yaşatmıştır. Bölgede yaşanan savaş ve kaotik durumdan dolayı halk ana ihtiyaçlarını dahi karşılayamamıştır. Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetleri Rusya'dan aldıkları maddi destekle halkın ulaşım, sağlık, iletişim konularında ve çatışmalarda mağdur olmuş kişilere her türlü yardımı sağlamak adına tam manasıyla yeterli kalamadığı da gözükmemektedir¹¹. Ayrıca yaşanan iç savaşın dramatik sonuçlarına 2015 Şubat verileriyle bakıldığında; 5 bin 358 kişinin hayatını kaybettiği, 12 bin 235 kişinin yaralandığı, 17 Temmuz'da düşürülen uçakta 298 kişinin yaşamını yitirmesi, 5 milyon 200 bin nüfusa sahip olduğu düşünülen bölgede 136 bini çocuk olmakla birlikte 920 bin kişi Ukrayna'da başka bölgeye göç etmiş ve 600 bin kişi de 400 bini Rusya olmak üzere komşu ülkeye sığınmışlardır (www.bbc.com).

Süreçler izlendiğinde bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde işlenen Rusya'ya yaptırımlar konusu aşamalara bölündüğünde kısaca şu şekilde gelişmiştir. İlk aşama yaptırımları Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle başlamıştır ve bu çok yumuşak kalan yaptırımların ardından ikinci aşamaya geçilmiştir. Bu etapta ise Donbas'taki Rus yanlısı ayrılıkçılara silah ve araç-gereçleri dahil olmak üzere bir çok konuda destek verdiği saptanan Rusya'ya, Batı tarafından genişletilmiş olan yaptırımlar daha da sertleştirilmiştir. Son aşamada ise 17 Temmuz'da düşürülen Malezya uçağının ardından gelmiş ve enerji sektörünü de hedef alan bu adımda kapsam biraz daha genişletilmiştir fakat ABD'nin aksine enerjide Rusya'ya bağımlılığı yüksek olan AB ise Rus enerji firmalarına yaptırım kararını kısa vadede rafa kaldırmıştır.

Yaşanan bu Donbas krizine diplomatik bir çözüm bulmak adına 20 Haziran'da Ukrayna devlet başkanı Poroşenko 15 maddelik bir çözüm önerisi sunmuştur. Bu maddelerden bazıları, çatışmaların derhal sonlandırılması, ayrılıkçılar işgal ettikleri bölgeyi terk etmeleri halinde savaş suçu işlememiş olanlara af ve Rusça konuşan bölgelere daha geniş hakların tanınması gibi konular üzerinde durulmuştur (<http://vesti-ukr.com>). Kiev'de barış görüş-

---

¹² Çatışmalarda okullar, sosyal yardım merkezleri, sağlık ocakları, hastaneler ve kültür merkezleri özellikle nişan alınan yerler olarak yıkıma uğratılmıştır (Tüysüzoğlu 2016: 50)

melerini olgunlaştıran taraflar, Rusya'nın Ukrayna Büyükelçisi Zubarov, Ukrayna eski Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma, Donetsk Halk Cumhuriyeti başkanı Aleksandr Zakharchenko, Lugansk Halk Cumhuriyeti başkanı İgor Plotnisky, Rus yanlısı Ukrayna'nın Seçimi partisi lideri Viktor Medvechuk ve AGİT temsilcileri Minsk barış görüşmeleri öncesinde büyük oranda anlaşmaya yaklaşmışlardır. 31 Temmuz'da başlayan Minsk I toplantıları ise, Rusya, Ukrayna, AGİT, LNR ve DNR'ın katılımcılarıyla süren görüşmeler sonucunda 5 Eylül'de anlaşmaya varılmıştır (<http://en.voicesevas.ru>). Bu ateşkesin içeriğinde; AGİT gözlemcilerinin, ateşkese uyulup uyulmadığını incelemesi, Donetsk ve Lugansk'a yönetsel özerklik verilmesi, Donbas'ta güvenliğin yerine getirilmesi, sınır bölgelerinde güvenlik koridorları oluşturulması ve AGİT gözlemcilerinin denetimine açılması, esir ve tutukluların özgür bırakılması, evlerinden olan insanların geri dönmesi, Donbas'taki özerkliğin akabinde ülkede de erken seçimlerin yapılması, Donbas'ta büyük zarara uğrayan ekonominin iyileştirilmesi ve ayrılıkçıların tamamen silahları bırakması gibi maddelerde uzlaşmaya gidilmiştir (<http://en.voicesevas.ru>).

Tüm bu maddeler ışığında istenilen ideal sonuç alınamamış ve silahlı çatışmalar anlaşmadan sadece beş gün sonra tekrar patlak vermiştir. Bu olayların yaşandığı yer ise bu kez Mariupol şehrinin çevresi ve Donetsk havalimanı olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte her iki taraf adına gerginlik katsayısı giderek daha da artmıştır¹².

Bu gelişmeler, yapılan ateşkese geçersiz kılmış olsa da AGİT'in uğraşlarıyla yeniden Şubat 2015'te masaya oturan taraflara, bu kez ek olarak Almanya ve Fransa'da dahil olmuştur. Minsk II olarak adlandırılan bu barış görüşmeleri Normandiya dörtlüsü nitelemesiyle başta Ukrayna ve Rusya olmak üzere Almanya ve Fransa Dışişleri Bakanlarının katılımı ile gerçekleşmiştir. İlk anlaşmaya görünüş olarak yakın sonuçlarla, anlaşma kabul edilmiştir. Buna göre; silahların acilen bırakılması, güvenli bölgelerin tekrar kurulması, insani yardımların engellenmemesi, ayrılıkçıların hakim olduğu bölgere otonomi sağlanması ve tüm bunların AGİT tarafından garanti altına alınabilmesi gibi benzer maddeler üzerinde yoğunlaşmıştır (www.osce.org/ru ; <https://russian.rt.com>) . Görüşmelerin ardından çok kısa da olsa süren ateşkes, Debaltseve şehrinde tekrar depreşen çatışmalarla giderek sert yüzünü şiddetli bir şekilde yeniden ortaya koymuştur. Bu durumu takiben ABD Dışişleri basın sözcüsü Jen Psaki, Debaltseve'de silah ve mühimmat depolayan Rus yanlısı ayrılıkçılara yardım ettiği gerekçesiyle Rusya'yı hedef göstermiş ve Kremlin basın sözcüsü Peskov ise yeniden bu tarz iddiaları kabul etmeyerek Rusya'nın hiçbir şekilde ayrılıkçılara destekte bulunama-

---

¹² Çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerde; en ağır savaşın yaşandığı alan olan Debaltseve başta olmak üzere, Horlivka, Slayansk, Novoazovsk ve Donetsk havalimanı çevresinde birçok sivil insan yaşamını kaybetmiştir ve ayrıca insani yardım olanakları tamamen kapanarak çevre oblastlere (Dnipropetrovsk) zorunlu göçler hızlanmıştır. Ayrıca temel tüketim ihtiyaçları Dnipropetrovsk havalimanı aracılığıyla sivillere ulaştırılmaya çalışılmıştır (<http://www.euractiv.com> , <http://www.bbc.com>)

yacağını vurgulamıştır (Kramer-Gordon 2015, www.nytimes.com). Ayrıca Minsk II protokolünü takiben Ukrayna Savunma Bakanı Stepan Poltorak'ın açıklamalarına bakıldığında, yüzde fazla Ukrayna askerinin ve elli sivilin ateşkes sürecinde hayatını kaybettiğini, ek olarak anlaşmanın dört bin kez bozulduğunu ve yüz yirmi kez yerleşim alanlarına saldırıda bulunduğunu belirtmiştir (http://news.xinhuanet.com).

Harita 1'de açık bir şekilde görüldüğü üzere, 19 Eylül 2014 - 9 Şubat 2015 tarihleri arasında ayrılıkçıların güçlerini nasıl geri kazandıklarına bakıldığında; ilk etapta Rus yanlısı ayrılıkçı güçlerin ilk Minsk Anlaşmasından önce ağır yenilgiler alması üzerine; Rusya dahice plan yaparak Ukrayna'nın alanda mağlup olabilmesi için, Ukrayna'nın egemenliğini deklare eden bu tür bir anlaşmaya destek vermesiyle kuşkuları üzerine çekmiştir ve böylelikle Rusya'nın ayrılıkçılara rahatlık sağlayacak bir zaman yaratmaya çalıştığına dair iddialar öne sürülmüştür (Kofman 2015, www.foreignaffairs.com). İki anlaşma (Minsk I-II) arasında, alandaki gücünü toparlayan ayrılıkçılar aşağıdaki haritada görüldüğü gibi 19 Eylül 2014'teki hakim olduğu topraklara 9 Şubat 2015 itibarıyla yenilerini ekleme başarısı göstermiştir (Koçak 2015: 21).

Harita 1: Rus yanlısı ayrılıkçıların denetimindeki bölgelere ait tarihsel farklılıklar (www.bbc.com)

Mevcut Durum ve Muhtemel Senaryolar

Son yıllarda, dünyanın birçok bölgesinde yaşanan çatışmalar ve özellikle Suriye sorunu dünya gündeminde büyük bir yer kaplarken, Avrupa'nın hemen yanı başındaki Ukrayna iç savaşı arka planda kalmaya devam etmektedir. Bölgedeki milyonlarca insanın doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiği bu kaotik süreç, hız kesmeden yönünü bilinmezliklere doğru çevirdiği çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ukrayna krizi gün geçtikçe kargaşa sarmallığı içerisinden çıkamamakla birlikte, Minsk Anlaşmalarının uzun vadede çözüm getirememesi ve Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla birlikte, Donbas

çatışmalarının ikili ilişkileri daha da çıkmaza sokması çözümsüzlüğün yerleştiği bir bölge olmasını kanıtlar niteliktedir.

Dönem dönem görüşmeler yapan Nomandiya Dörtlüsü, 2016'da da yaşanan çatışmaları engellemekte başarısız olmuştur. Aynı yıl politik gerilimlerle birlikte Ukrayna Başbakanı Arseniy Yatsenyuk'un istifasının ardından hükümet değişikliğiyle Vladimir Groysman Başbakanlık koltuğuna oturmuştur (Gülşen 2017, www.aljazeera.com.tr). Rusya ve Ukrayna ilişkileri, her iki ülkenin karşılıklı Savunma Bakanlarına ve genarallerine açtıkları soruşturmalar ve ardından Ağustos ayında Kırım'a Ukraynalı ajanların girdiği saviyla sınırların kapatılması, siyasi gerilimi kaldığı yerden devam ettirmiştir. Nitekim 2016 yılının son aylarında Ukrayna Hava Kuvvetleri Kırım sınırında uyguladığı füze denemeleri ve ardından Rusya'nın; "sınır ihlali durumunda vururuz" demeci dünya gündeminin tekrar Ukrayna ve Rusya olmasına neden olmuştur (Gülşen 2017, www.aljazeera.com.tr).

Rusya'nın Kırım tecrübesinden sonra Donbas'ı da yeni bir Kırım yapacağına dair iddialar öne sürülürken, LNR ve DNR'nin vermiş olduğu pasaportların Putin tarafından Rusya'da kabul görmesini sağlayan kararnamenin imzalanması, bu kararın bölgede yeni bir planın izdüşümü olabileceğine yorumlanmıştır (www.gazetevatan.com). Rus politikacı Natalya Gulevskaya, Obozrevatel'deki makalesinde Putin'in Donbas'taki A planının başarısız olduğunu, pasaport kararnamesini imzalayarak B planına geçtiğini öne sürerek "artık daha fazla gizlenmeyi ve yalanı gerektirecek bir durum yoktur. Rus kimliği için savaşmak isteyen her bireye, Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Lugansk Halk Cumhuriyeti pasaportu vermek yeterli hale gelmiştir. Kiev'e saldırılara korkmadan başlanabilir" ifadesinde bulunmuştur¹³. Kararname Moskova'nın görüşüne göre; bölgede barışın sağlanması için "politik bir çözüm" amacıyla imzalanmıştır ve Ukrayna tarafı ise bunun bir kışkırtma olduğunu savunarak, Devlet Başkanı Petro Poroshenko'nun açıklamasında; "Rus işgalinin ve Rusya'nın uluslararası hukuk kurallarının ihlalinin, sadece bir kanıtı olduğu" belirtilmiştir (<http://tr.euronews.com>). Donetsk'ten kaçarak Moskova'da yaşamaya başlayan Valentina; "İnsanlar Donetsk Halk Cumhuriyeti pasaportu almak için sıraya giriyor ve bir gün kızım da oğlum da pasaportlarını alacaklar. Kiev onlara versin ya da vermesin" ifadesinde bulunarak Moskova'nın bu kararının çok sevindirici olduğunu belirtmiştir. Nitekim Moskova'nın güney banliyölerinde bulunan otobüs terminallerine her gün Ukrayna'nın doğusundan Donetsk, Gorlovka ve Lugansk gibi bağımsızlığını ilan eden bölgelerden kalabalık otobüslerle Moskova'ya, deyim yerindeyse "Rusya'ya Rus mülteciler akın ediyor" gözleminde bulunulabilir (<http://tr.euronews.com>). İki ülke arasında yaşanan gerginliklerin ışığında, bu yılın Ocak ayında Kiev bu kez Lahey'deki Birleşmiş Milletler (BM) Ulus-

---

¹³ Ukrayna'nın doğusundaki Donbas'ta ordu ile Rusya yanlısı ayrılıkçılar arasında devam eden çatışmalarda BM raporlarına göre 2017 Şubat verileri 10 bin kişinin hayatını kaybettiği, 23 bin kişinin ise yaralandığı ve 1 milyon 800 bin kişinin de evlerinden olduğunu göstermektedir (www.gazetevatan.com).

lararası Ceza Mahkemesi'ne konuyu taşıyarak, Kırım'ın yasa dışı ilhakından ve ülkenin doğusunda devam eden savaştan sorumlu tuttuğu Moskova'yı, ayrıca ayrılıkçılara destek vermekle suçlamıştır. Uzmanlar mahkemenin önemini; "Daha önce uluslararası düzeyde bir mahkemenin, Rusya'nın Kırım'daki ilhakına dair adli bir delili yoktu. Şimdi Lahey mahkemesi bu konuda batıya Moskova'nın ve Putin'in zorbalığı hakkında bir delil sunabilecek" şeklinde vurgulamışlardır (<http://tr.euronews.com>). Birkaç ay sonra verilen kararlar mahkeme; Rusya'nın Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalarda Moskova yanlısı ayrılıkçılara desteğinin kesilmesi için geçici tedbir uygulanması isteğini reddederek, Rusya'nın ayrılıkçılara yaptığı silah ve maddi yardımla ilgili geçerli bir kanıtın bulunmadığını belirtmiştir (<http://ru.euronews.com>). Mahkeme ek olarak Tatarların geçtiğimiz yıl kurumlarda temsil hakkının kısıtlanması üzerine; Kırım'daki Tatarlar, Ukraynalılar ve diğer azınlıkların haklarının korunması için gerekli önlemlerin alınması ve aynı zamanda Kırım Tatar Milli Meclisi'nin faaliyetlerinin yenilenmesine engel olunmaması istenmiştir. Son olarak Ukraynaca eğitim hakkının önünün açılması gerektiği vurgulanmıştır (<http://ru.euronews.com>).

Son dönem gelişmelerinden bir diğeri ise, Ukrayna vatandaşlarının Haziran ayında başlatılmak üzere AB'ye vizesiz seyahat edebilecek olmasıdır. Bu konuyla ilgili Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko açıklamasında; "Ukrayna Avrupa Birliği ailesine geri dönüyor. Ukrayna son kez Sovyet ve Rus imparatorluklarına veda ediyor" ifadesinde bulunmuştur. Avrupa Parlamentosu Başkanı Antonio Tajani ise Rusya ve Ukrayna gerilimine gönderme yaparak; "Bu olumlu kararlar birlikte ülkeniz ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler kolaylaşacak. Avrupa kurumu, Avrupa Parlamentosu olarak Minsk anlaşmasının uygulanması için yapıcı çözümler üzerinde çalışmak istiyoruz" şeklinde demec vermiştir (<http://tr.euronews.com>).

Ayrıca Rus işgali altında bulunan Kırım'daki Ukrayna vatandaşlarının, AB vize serbestisinden faydalanamayacağını bildiren Poroşenko; "Onların (Kırım ve Donbas sakinleri) Avrupa'ya vizesiz girebileceklerine inanıyorum. Şimdilik bu kolaylıktan, belirli prosedürlerden sonra sadece iç sığınmacılar yararlanabilecek. Ukrayna işgal altındaki toprakları üzerindeki egemenliğini yenilediğinde bu kolaylıktan diğer insanlar da faydalanabilecek" açıklamasını yapmıştır (<http://qha.com.ua/tr>).

Donbas topraklarında geçtiğimiz aylarda gelişen olaylara baktığımızda, endişe veren önemli değişikliklerden biri ise, Rusya'nın Ukrayna sınırına askeri yığınak yaptığı söylenebilir. Ukrayna Savunma Bakanlığı verilerine göre Yekaterinburg, Nijninovgorod ve Samara şehirlerinden 55 bin asker Ukrayna sınırındaki Rus birliklerine gönderilmiştir. Ayrıca Rostov-on-Don ve Yelnya'da iki yeni askeri birlik sınıra uzak olmayan alanlara inşa edilmiştir (Gülşen 2017, www.aljazeera.com.tr). Ek olarak Ukraynalı yetkililer, alanda konuşlanmış ve de Rusya'nın desteklediği ayrılıkçı sayısının 40 bin civarında olduğunu, bunun yanı sıra 6 bin düzenli Rus askeri ile 600 tank, bin 300 askeri araç, 860 top ve 300 çok başlıklı roket sisteminin Donetsk-Lugansk bölgesinde bulunduğunu savlamaktadır (<http://qha.com.ua/tr>).

Rusya daha önce de değinildiği gibi Kırım'daki kabullenişlerinin aksine Donbas'ta herhangi bir askeri varlığının olmadığını savunmaya devam etmektedir.

Aşağıdaki harita, Ukrayna ordusunun verilerine dayanılarak, Ukrayna Ulusal Güvenlik Bilgi Analiz Merkezi tarafından birkaç günde bir yenilenmektedir. Harita üzerinde görüldüğü gibi, Donbas bölgesindeki çatışmalar üzerinden kazanımlar ve yitirimler her iki taraf açısından değişkenlikler göstermektedir. Zaman zaman çatışmaların oranı yükselişe geçebilmektedir. Üç yıldan fazla bir süredir çatışmaların devam ettiği göze alındığında Rus yanlısı ayrılıkçıların belli bölgeleri yitirse de egemenlik alanını sol tarafa doğru daha çok genişlettiği belirtilmelidir. Her ne kadar ayrılıkçılar an itibarıyla hedefledikleri alanın yarısına dahi ulaşamamış olsa da Rusya'nın desteğiyle cephelerini genişleteceği imkansız gözükmemektedir.

Harita 2: Donbas bölgesindeki savaşın harita üzerindeki son durumu (4 Haziran 2017) (<http://mediarbo.org>).

Günümüzde hala devam eden çatışmalar tek başına Ukrayna, ayrılıkçılar ve Rusya arasında olmaktan çıkmış, bölgesel ve uluslararası bir sorun haline gelerek birçok ülkeyi ilgilendirir olmuştur. O açıdan çatışmaların sonlanması artık küresel etkileride hesaba katarak üretilen çözümlere bağlıdır. Ayrıca Rusya'nın ve alandaki ayrılıkçıların tam olarak söylemlerin dışındaki asıl

amaçlarını tahmin etmek çok güçtür ve aynı zamanda alanda ayrılıkçılar mı yoksa Rusya mı ipleri elinde tutuyor önümüzdeki süreçte daha net bir şekilde ortaya çıkabilecektir.

İç savaşın giderek daha da genişlemesi ve şiddetlenmesi durumunda en muhtemel senaryo; Batı ile Rusya arasında kararlaştırılan bir ateşkes sonucunda bölgede bir “de facto” durum meydana getirilerek Gürcistan’da yaratıldığı gibi Ukrayna’da da küresel aktörler tarafından tanınmayan fakat Rusya egemenliğinde alanı yöneten bir kukla hükümetin oluşmasıdır. Egemenliğini ülkenin her bölgesine yaymaya gayret gösteren Ukrayna’nın çabalarına rağmen, Rusya’nın doğalgaz kartı gibi sert kozları karşısında, AB’den gelen sembolik desteklerin Ukrayna adına savaşı kazanabilme oranını zayıflatmaktadır (Koçak 2015: 28).

Nato’nun Ukrayna’yı kabul etmesi ve Ukrayna’nın Nato üyeliği istekleri önümüzdeki dönemlerde de hızını kesmeden devam edeceği söylenebilir. Ancak Rusya’yı daha fazla karşısına almak istemeyen Nato’nun temkinli davranması beklenmektedir. Nato-Rusya krizinin, ABD’nin askeri sevkiyat yaptığı Polonya’daki gelişmeyle kolayca kapanmayacağı ve Rusya, Ukrayna’yı Nato’ya bırakmayacağı için anlaşmazlıkların bu durumda artarak devam etmesi muhtemeldir.

Rusya açısından savaşın bu şekilde düşük yoğunlukta devam etmesi en iyi yol gibi görünmektedir. Çünkü Suriye’de savaş halinde olan Rusya’nın aynı anda Ukrayna’nın doğusunda da aktif olması zor gözükmektedir. Mevcut durum Rusya’ya Ukrayna yönetimi üzerinde baskı sağlama, Batı’ya karşı yaptırımlar konusunda pazarlık payını artırma imkanı veriyor. Bu nedenle kontrollü olarak gerginliğin belli bir seviyede tutulması Rusya için daha akılcıl görünmektedir (Gülşen 2017, www.aljazeera.com.tr).

Sonuç olarak Rusya ve Batı arasında sıkışmışlık sendromu yaşayan ve yaşayacak gibi gözükten Ukrayna, Batı’yı seçmesiyle topraklarını kaybetmiştir ve bu durumun diğer eski Sovyet ülkelerinde Rus nüfusunun yoğun olduğu yerlerde de yaşanabileceği yüksek olasılıktır. Tüm bunların ışığında, Rusya’nın yakın çevre politikaları; bölgede yaşanmış ve yaşanacak olayların ana gövdesini oluşturduğu varsayımı parçalanmış Ukrayna izdüşümünde kendini açığa çıkarmaktadır.

Sonuç

Rusya’nın 2014 yılında Kırım’a müdahalesi ve Donbas’taki Rus yanlısı ayrılıkçılarla ilişkisi ve onun öncesinde meydana gelen, Maydan olayları doğrultusunda Rusya’nın Ukrayna müdahalesinin arkasında yatan etkenler, öncesi ve sonrası, Rusya-Ukrayna ilişkileri ve uzlaşmazlığı temelinde bu çalışmanın analizini oluşturan yapı taşları olmuştur.

İlk etapta; Rusya ve Ukrayna ilişkilerindeki tarihi bağlar Turuncu Devrime kadar büyük bir kopuş yaşamamıştır ancak Turuncu Devrim ve Maydan olayları iki ülke arasında birer kritik dönüm noktaları olmuştur. Her iki olayda da Ukrayna halkı Avrupalı kimlikleri için meydanlara inmiş ve büyük çaplı protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Rus yanlısı yöneticileri Avrupa

Birliğinden uzaklaştıkları ve Rusya'nın güdümüne soktukları için eleştirilmişlerdir. Turuncu Devrim'i başarısızlığa sürükleyen etkenlerden ilki ülkenin kendi ekseninden ayrılmasını istemeyen Rusya'dır. İkincisiyse Ukrayna'nın beklentilerine istenilen karşılığı sunamayan Avrupa Birliği olmuştur. Diğer bir etken ise Ukrayna'nın kendi içerisinde yaşamış olduğu iki toplumluluktur ya da doğu-batı bölünmüşlüğü olarak da nitelenebilir. Turuncu Devrim Hükümeti her ne kadar Batı'ya yönelik politikalar geliştirmiş olsa da iç politikadaki dinamikler büyük sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin hükümetin yaptığı iddia edilen yolsuzluklar ve Timoşenko-Yuşçenko anlaşmazlıkları sonucunda Rus yanlısı Yanukoviç'in oylarının artmasına sebep olmuştur. Ayrıca Yuşçenko-Timoşenko anlaşmazlığından dolayı, Cumhurbaşkanı Yuşçenko eski rakibi Yanukoviç'e başbakanlık görevi vermiştir fakat bu durum iki zıt görüşün çatışmasıyla ülke daha da politik sarmala sürüklenmiştir. Yaşanan kaotik süreç, ekonomik kriz, yolsuzluk savlarıyla Turuncu Hükümete yönelen eleştiri okları, AB'nin Rusya'ya doğalgaz bağımlılığından dolayı Ukrayna politikalarında sergilediği çekingen tavrı ve tam üyelik konusunda Ukrayna'yı hüsrana uğratması, 2010 seçimlerinde Yanukoviç'in iktidara gelmesine yol açmıştır.

İkinci olarak; Yanukoviç'in AB ile ortaklık anlaşmasını imzalamaması üzerine Batı yanlısı Ukraynalıların protesto gösterileri başlamıştır. Maydan olayları olarak adlandırılan bu gösteriler sonucunda Yanukoviç ülkeyi terk etmiş ve yeniden Batı yanlısı hükümet iş başına gelmiştir. Ayrıca; Ukrayna'nın iç ve dış politikalarını etkileyen bir başka faktör ise doğu ve batı arasındaki düşünsel ve politik uçurumdur. Batı Ukrayna, Avrupa özelinde Batılı değerleri benimserken, Doğu Ukrayna eski Sovyet değerlerini benimseyerek Rusya ile bütünleşmek istemektedir. Bu derin uçurum, Maydan olaylarıyla birlikte tekrar su yüzüne çıkmıştır. Kırım önderliğinde başlatılan bağımsızlık dalgası ülkenin doğusundaki bölgelere de yayılarak, ayrılıkçılık söylemlerinin Rus yanlısı veya Rus kökenli bireylerde yüksek sesle dillendirilmesine yol açmıştır. Maydan olaylarının tetiklediği Ukrayna'daki şiddeti sert dille eleştiren Rusya, olayların Doğu Ukrayna ve Kırım'a sıçraması üzerine kendi etki alanını korumak adına ilk önce Kırım'ı ilhak etmiş daha sonra da Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçılara kabul etmesede destekte bulunmayı sürdürmüştür. Bu durumla birlikte Kırım, Rusya ile birleşme kararı alarak Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine uluslararası arenada zor duruma giren Rusya'ya Batı tarafından sembolikte olsa yaptırımlar başlatılmıştır. Rusya'ya en sert tepki ABD ve AB'den gelmiştir. Fakat uluslararası toplumda istediği desteği göremeyen ABD veya AB'nin Rusya'ya karşı güç kullanmayı yeğlemeyeceği de açıktır. Ayrıca uluslararası hukuk çerçevesinde bakıldığında, Budapeşte Memorandumuyla (1994) toprak bütünlüğü Rusya ve diğer garantörler tarafından teyit edilen Ukrayna, Rusya'nın bu durumu bozmasıyla ironik bir hal almıştır.

Bu durumla birlikte yakın çevre politikası kapsamında Rusya açısından en hayati problem ise, Ukrayna'da NATO'nun veya AB'nin aktif olmasıdır ve

böyle bir oluşu hiçbir zaman kabul etmeyeceğini Kırım ve Donbas adımlarıyla göstermiştir.

Nitekim, Rusya'nın önümüzdeki süreçte Rus yanlısı politikalar güden bir hükümetin Ukrayna'da başa geçmesi durumunda ılımlı siyasete geçebilmesi olanaklıdır. Bu açıdan Rusya, Ukrayna'daki ağırlığını göstererek Kırım ve Donbas sorunun kendi zararına doğru daha fazla genişlemeden çözümlenmesini arzulayacaktır.

Tüm bu sonuçların ışığında; Gerçekte sahadaki duruma bakıldığında Rusya'nın avantajlı yönleri ağır basmaktadır. Rusya amacına ulaşarak Kırım yarımadasını topraklarına katmıştır. Ukrayna'nın en büyük sanayi ve maden bölgesi olan Donbas'ın, şimdilik dolaylı da olsa önümüzdeki yıllarda Kırım ile kader benzerliği kesin olarak olanaksız gözükmemektedir. Batı (AB) ve Ukrayna'nın karşı atakları, bu durumu kabullenmeselerde Rusya'nın doğalgaz kozu nedeniyle enerji alanı hariç yaptırımlar uygulamak olmuştur. Ukrayna'nın, ayrılıkçılara karşı kısır döngü haline gelen savaşımı ve Minsk Anlaşmaları'nın çözümsüzlüğünün ardından, Rusya'ya gün geçtikçe genişletilen yaptırım kısıakları Kırım ve Donbas'ta geri adım atmasını sağlayabilir mi sorusu gelecekte açıklığa kavuşacaktır. Nitekim, Rusya kendi bölgesindeki çıkarlarını sağlamlaştırma adına, Ukrayna'nın iç işlerine karışma arzusundan, ayrıca Karadeniz'in kilit noktası Kırım yarımadasından ve ağır sanayinin kalbi olan Donbas'tan kolaylıkla vazgeçmesi pek mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- “AB Ukrayna'daki ayrılıkçılara yeni yaptırımlar getiriyor, Rusya için anlaşma yok.” (17 Kasım 2014). *EurActiv*, (Erişim) <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/ab-ukraynadaki-ayrilikcilara-yeni-yaptirimlar-getiriyor-rusya-icin-anlama-yok-030586> (4 Şubat 2017).
- “AB'den Ukrayna'ya Vize Muafiyeti.” (17 Mayıs 2017). *Euro News*, (Erişim) <http://tr.euronews.com/2017/05/17/ab-den-ukrayna-ya-vize-muafiyeti> (28 Mayıs 2017).
- “ABD ve AB Rusya'ya Yaptırımları Artırdı.” (30 Temmuz 2014). *BBC Türkçe*, (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140730o_bama_rusya
- “AGİT”, Wikiwand, (15 Mart 2017), (Erişim) http://www.wikiwand.com/tr/Avrupa_G%C3%BCvenlik_ve_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1
- “Beş Soruda: Ukrayna'da Neler Oluyor?” (23 Ocak 2014). *BBC Türkçe*, (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140123_ukrayna_soru_cevap (25 Nisan 2017)
- “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, BM Enformasyon Merkezi, (10 Mart 2017), (Erişim) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf
- “Budapeşte Memorandumu ve Ukrayna Krizi Gölgesinde Nükleer Silahlara Yeni Bir Bakış”, *Türkdod*, (16 Mart 2017), <http://www.turkdod.com>

- /2014/05/23/budapeste-memorandumu-ve-ukrayna-krizi-golgesinde-nukleer-silahlara-yeni-bir-bakis/
- “Ceasefire in Ukraine Minsk Protocol Full Text”, *Voice of Sevastopol*, (10 Eylül 2014), (Erişim) <http://en.voicesevas.ru/news/yugo-vostok/2891-ceasefirein-ukraine-minsk-protocol-full-text.html> (15 Mayıs 2017).
- “Chronicle of Euromaidan”, Euromaidansos, (9 Mayıs 2017) (Erişim) <http://euromaidansos.org/en/chronicle-euromaidan>.
- “Civilians in eastern Ukraine need protection” (3 Şubat 2015). *Euractiv*, (Erişim) <http://www.euractiv.com/section/europe-s-east/video/civilians-in-eastern-ukraine-need-protection/>
- “Deputaty nachali sbor dokumentov dlya iska v Gaagskiy sud protiv Kiyeva” (6 Mayıs 2014). *Mail.ru Novosti*, (Erişim) <https://news.mail.ru/politics/18087453/?frommail=1> (15 Mart 2017)
- “DNR i LNR Obyedinilis v Novorossiyyu i Jdut Harkov” (24 Mayıs 2014), *Moskovskiy Komsomolets*, (Erişim) <http://www.mk.ru/politics/2014/05/24/dnr-i-lnr-sozdali-novoe-gosudarstvo-novorossiyyu.html> (15 Mayıs 2017)
- “DNR i LNR Obyedinilis v Novorossiyyu i Jdut Harkov” (24 Mayıs 2014). *Moskovskiy Komsomolets*, (Erişim) <http://www.mk.ru/politics/2014/05/24/dnr-i-lnr-sozdali-novoe-gosudarstvo-novorossiyyu.html>
- “Donbas”, *Wikiwand*, (Erişim) http://www.wikiwand.com/tr/Donets_Havzas%C4%B1 (11 Mart 2017).
- “Ekspert: Esli ‘Minsk II’ Provalitsya, to Obvinyat Frantsiyu i Germaniyu” (15 Şubat 2015), *Russia Today*, (Erişim) <https://russian.rt.com/inotv/2015-02-15/Ekspert-Esli-Minsk-2-provalitsya-to> (17 Mayıs 2017).
- “Far-Right, Ultrationalists Played Crucial Role in Euromaidan: Analyst” (12 Kasım 2014). *Sputnik News*, (Erişim) <https://sputniknews.com/analysis/201411121014665937/> (29 Nisan 2017).
- “General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region” (27 Mart 2014). United Nations, (Erişim) <https://www.un.org/press/en/2014/ga11493.doc.htm> (22 Mart 2017).
- “Glava gosudarstva utverdil Strategiyu ustoychivogo razvitiya ‘Ukraina-2020’ ” (12 Ocak 2015). President of Ukraine Official Website, (Erişim) <http://www.president.gov.ua/ru/news/glava-derzhavi-zatverdiv-strategiyu-stalogo-rozvitku-ukrayin-34506> (11 Mart 2017).
- “Kırım’daki Ukrayna vatandaşları AB’ye vizesiz giremeyecek” (14 Mayıs 2017). *Kırım Haber Ajansı*, (Erişim) <http://qha.com.ua/tr/siyaset/kirim-daki-ukrayna-vatandaslari-ab-ye-vizesiz-giremeyecek/155840/> (28 Mayıs 2017)
- “Kiev Vows to Stop Oligarch-Backed Political Crisis Scenario” (23 Mart 2015). *Sputnik*, (Erişim) <https://sputniknews.com/politics/201503231019894757/> (17 Mayıs 2017).

- “Kompleks Mer Po Vpolneniyu Minskih Soglashenih” (12 Şubat 2015). OSCE, (Erişim) <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true> (17 Mayıs 2017)
- “Krizin yıldönümünde Ukrayna” (1 Aralık 2014). Ukrayna Haber, (Erişim) http://ukraynahaber.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=4285:meydan-kiev&Itemid=197&tmpl=component&print=1 (2 Mart 2017).
- “Kronoloji: Ukrayna'nın Dönüm Noktaları” (2014). Aljazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-ukraynanin-donum-noktalari> (1 Mayıs 2017).
- “Mejdunarodny Sud OON Obyazal RF Soblyudat Prava Krimskih Tatar” (19 Nisan 2017). *Euro News*, (Erişim) <http://ru.euronews.com/2017/04/19/un-court-rejects-ukraine-bid-for-measures-against-pro-russian-rebels> (17 Mayıs 2017)
- “Oligarşi”, Wikiwand, (Erişim) <http://www.wikiwand.com/tr/Oligar%C5%9Fi> (22 Şubat 2017)
- “OSCE/ODIHR Election Observation Mission” (30 Haziran 2014). OSCE, (Erişim) <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/120549?download=true> (23 Şubat 2017).
- “Over 100 Ukrainian Troops, 50 Civilians Killed During Ceasefire: DM” (8 Haziran 2015). Xinhua News, (17 Mayıs 2017) (Erişim) http://news.xinhuanet.com/english/2015-06/08/c_134308193.htm
- “Porosenko'nun hedefi AB” (7 Haziran 2014). Deutsche Welle, (Erişim) <http://www.dw.com/tr/poro%C5%9Fenkonun-hedefi-ab/a-17691010> (12 Şubat 2017).
- “Postpredstvo RF pokazalo NATO, 'gde na Ukraine fashisti' ”(3 Aralık 2014). Ria Novosti, (Erişim) <https://ria.ru/world/20141203/1036335888.html> (9 Mayıs 2017).
- “Putin Kırım'ı Kosova'ya Benzetti” (17 Kasım 2014). Aktif Haber, (Erişim) <http://www.aktifhaber.com/putin-kirimi-kosovaya-benzetti-1076404h.htm> (15 Haziran 2016).
- “Putin nazval yugo-vostok Ukraynu Novorossiyey” (17 Nisan 2014). Faktı i Kommentarii, (Erişim) <http://fakty.ua/180308-putin-nazval-vostok-ukrainy-novorossiej> (17 Mayıs 2017).
- “Putin'in intikam planı” (5 Ağustos 2014). *Deutsche Welle*, (Erişim) <http://www.dw.com/tr/putinin-intikam-plan%C4%B1/a-17833498> (13 Mart 2017).
- “Reversal of Fortune” (6 Eylül 2014). The Economist, (Erişim) <http://www.economist.com/news/briefing/21615605-now-willing-use-russian-troops-more-or-less-openly-eastern-ukraine-vladimir-putin-has> (24 Nisan 2017).
- “SBU: 'Ukrayna'da 6 bin Rus askeri savaşıyor' ” (15 Mart 2016). Kırım Haber Ajansı, (Erişim) <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/sbu-quot-ukrayna-da-6-bin-rus-askeri-savasiyor-quot/143570/> (19 Mayıs 2017).

- “SMI: posle sobitij v Odesse 2 maya 48 chelovek propali bez vesti” (6 Mayıs 2014). Mail.ru Novosti, (Erişim) <https://news.mail.ru/politics/18089942/?frommail=1> (15 Mart 2017)
- “Statement of the Heads of State or Government on Ukraine” (6 Mart 2014). European Council, (Erişim) https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/141372.pdf (24 Mart 2017).
- “The Situation in the Eastern Regions of Ukraine” (4 Haziran 2017). Information Analysis Center (National Security of Ukraine), (Erişim) <http://mediarbo.org/2017/06/04/map-ato-04-06-2017/?lang=en> (4 Haziran 2017).
- “Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points” (12 Şubat 2015). BBC News, (Erişim) <http://www.bbc.com/news/world-europe-31436513> (14 Mayıs 2017).
- “Ukraine conflict: Deadly shell hits Donetsk hospital” (4 Şubat 2015). BBC News, (Erişim) <http://www.bbc.com/news/world-europe-31129484> (16 Mayıs 2017).
- “Ukraine crisis in maps” (8 Eylül 2015). BBC News, tarihinde <http://www.bbc.com/news/world-europe-27308526> 18 Mayıs 2017.
- “Ukraine Crisis: Yanukovych and the Tycoons” (11 Aralık 2013). BBC News, (Erişim) <http://www.bbc.com/news/world-europe-25323964> (22 Nisan 2017).
- “Ukraine president holds two mitts full of Russian passports and military IDs dropped by soldiers” (7 Şubat 2015). National Post, (Erişim) <http://news.nationalpost.com/news/world/ukraine-president-holds-two-mitts-full-of-russian-passports-and-military-ids-dropped-by-soldiers> (14 Mayıs 2017).
- “Ukraine: Abuses and war crimes by the Aidar Volunteer Battalion in the north Luhansk region” (8 Eylül 2014). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, (Erişim) http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/UKR/INT_CAT_NGO_UKR_18678_E.pdf (17 Mayıs 2017).
- “Ukraine’s Sharp Divisions” (23 Nisan 2014). BBC News, (Erişim) <http://www.bbc.com/news/world-europe-26387353> (12 Nisan 2017).
- “Ukrayna ile Rusya arasındaki gerginlik Lahey’e taşındı” (6 Mart 2017). Euro News, (Erişim) <http://tr.euronews.com/2017/03/06/ukrayna-ile-rusya-arasindaki-gerginlik-lahey-e-tasindi> (19 Nisan 2017).
- “Ukrayna krizinde 2 yılda 10 bin kişi öldü” (23 Şubat 2017). Gazete Vatan, 10 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.gazetevatan.com/ukrayna-krizinde-2-yilda-10-bin-kisi-oldu-1041867-dunya/>
- “Ukrayna krizinde 2 yılda 10 bin kişi öldü” (23 Şubat 2017). Gazete Vatan, (Erişim) <http://www.gazetevatan.com/ukrayna-krizinde-2-yilda-10-bin-kisi-oldu-1041867-dunya/> (10 Mayıs 2017) .

- “Ukrayna: 21 Adımda Barıştan İç Savaşa” (25 Kasım 2014). Radikal Gazetesi, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/dunya/ukrayna-21-adimda-baristan-ic-savasa-1238574/> (11 Mart 2017)
- “Ukrayna’daki Çatışmalardan Kaçanların Yeni Vatani Rusya mı?” (7 Mart 2017). Euro News, (Erişim) <http://tr.euronews.com/2017/03/07/ukrayna-daki-catismalardan-kacanlarin-yeni-vatani-rusya-mi#> (30 Nisan 2017).
- “Vse punkti mirnogo plana Poroshenko po Donbassu” (20 Haziran 2014). Vesti-Ukr, (Erişim) <http://vesti-ukr.com/donbass/57644-poroshenko-obnarodoval-mirnyj-plan-po-donbassu> (17 Mayıs 2017).
- ABDULLAHZADE Cavid (2014).“Self Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı:19.
- AKHMETOV, Rinat L., Center for The National Interest, (Erişim) <https://cftni.org/team-member/rinat-leonidovich-akhmetov/> (3 Şubat 2017).
- AKMAN Halil (2014) “Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu”, *Turkish Studies*, Cilt: 9 (1): 11.
- BABİŞ, Ahmet G., “Ukrayna’da “Maidan” Kime Kalacak?” Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/967-ukrayna-da-%25C5%2593maidan-kime-kalacak> (6 Nisan 2017).
- BİLENER Tolga (2007). “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 13.
- BİLENER Tolga (2004) “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der.Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları,
- BÜYÜKAKINCI Erhan (2004) “Bağımsızlık Sürecinde Rusya-Ukrayna İlişkileri”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Der.Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları,
- ÇİMEN, Ayşegül (3 Mart 2014).“Avrupa’ya Can Feda mı?”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, (Erişim) <https://www.setav.org/avrupaya-can-feda-mi/> (29 Nisan 2017).
- DERGAÇEV, Vladimir ve KRİLLOV, Dmitri., (20 Mayıs 2015). “Proyekt ‘Novorossiya’ Zakrit”, Gazeta.ru, (Erişim) https://m.gazeta.ru/politics/2015/05/19_a_6694441.shtml (16 Mayıs 2017).
- DERMAN Giray, S. ve ONGAROVA, Yerkinay (2014), “Ukrayna’da Siyasi Kriz”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 42.
- DİLEK Mehmet, S. (2015) “Rusya Federasyonu’nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış”, *Turkish Studies*, Sayı: 14.
- DUNNETT, Chris ve Hromadske International (17 Eylül 2014). “Ukraine’s ‘Battalions’ Army, Explained”, Medium, (Erişim) <https://medium.com/@Hromadske/ukraines-shadow-army-b04d7a683493> (16 Mayıs 2017).
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi madde 1/1.“Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, BM Enformasyon

- Merkezi, (Erişim) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf (17 Mart 2017).
- FRASER, Derek (3 Aralık 2013). "The Refusal of President Yanukovych of Ukraine to Sign at the EU Vilnius Summit on 28 to 29 November, the Association Agreement, Including a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) with the European Union", EucaNet İnternet Sitesi , (Erişim) <http://www.eucanet.org/news/media-tips/6-international-relations/169-the-refusal-of-president-yanukovych-of-ukraine-to-sign-at-the-eu-vilnius-summit-on-28-to-29-november-the-association-agreement-including-a-deep-and-comprehensive-free-trade-area-dcfta-wi> (2 Mayıs 2017).
- GROVE , Thomas, ve BALMFORTH, Richard., (3 Kasım 2014). "Ukraine crisis deepens after rebel vote in east", Reuters, (Erişim) <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-rebel-election-idUSKBN01L3AP20141103> (16 Mayıs 2017).
- GÜLŞEN, Halit., (27 Ocak 2017). "2016'nın unutulmuş savaşı: Ukrayna", Aljazeera, (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/2016nin-unutulan-savasi-ukrayna> (9 Mayıs 2017).
- HACIOĞLU, Nerdun (4 Aralık 2014). "Rusya lideri Putin: Kırım bizim Kudüs'ümüzdür", Hürriyet Gazetesi, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-lideri-putin-kirim-bizim-kudus-umuzdur-27709590> (21 Şubat 2017).
- <http://www.ibtimes.com/euromaidan-dark-shadows-far-right-ukraine-protests-1556654> 28 Nisan 2017
- İMANBEYLİ Vügar (2014). "Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi", *SETA Perspektif*, Sayı: 36.
- İMANBEYLİ Vügar (2014). "Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi", *SETA Perspektif*, Sayı: 36: 3-4.
- JACOBSEN, Katherine., (20 Mayıs 2014). "Ukraine's Far-Right: Popular or Propaganda?", Aljazeera, (Erişim) <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/05/ukraine-far-right-popular-propaganda-2014520121212590213.html> (28 Nisan 2017).
- JARABİK, Balazs ve BİLA, Yuliya., (17 Haziran 2015). "And Then There Were Five: The Plight of Ukraine's Oligarchs", *Carnegie Moscow Center*, (Erişim) <http://carnegie.ru/commentary/?fa=60429> (16 Mayıs 2017).
- KELLEY, Michael B. (4 Mart 2014). "PUTIN: What Happened In Kiev Was An Unconstitutional Overthrow And Yanukovych Is Still President", Business Insider, (Erişim) <http://www.businessinsider.com/putin-what-happened-in-kiev-was-an-unconstitutional-overthrow-and-yanukovych-is-still-president-2014-3> (4 Nisan 2017).
- KİNSTLER, Linda., (9 Mayıs 2014). "Why is Ukraine's Army So Appallingly Bad?", New Republic, (Erişim) <https://newrepublic.com/article/117710/ukraines-army-small-sovietized-underfunded-and-poorly-trained> (16 Mayıs 2017).

- KOÇAK Muhammed (2015) “Bölgesel Çatışmadan Küresel Krize Doğu Ukrayna”, *SETA*, Sayı: 135: 21.
- KOFMAN, Michael., (22 Şubat 2015). “Don't Doubt the Ceasefire”, *Foreign Affairs*, (Erişim) https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2015-02-22/dont-doubt-ceasefire?cid=rss-russia_fsu-dont_doubt_the_ceasefire-000000 (11 Mayıs 2017).
- KRAMER, Andrew E. ve GORDON, Michael R., (13 Şubat 2015). “U.S. Faults Russia as Combat Spikes in East Ukraine”, *The New York Times*, (Erişim) https://www.nytimes.com/2015/02/14/world/europe/ukraine-fighting-escalates-ahead-of-truce.html?_r=0 (18 Mayıs 2017).
- LALLY, Kathy (17 Nisan 2014). “Putin’s Remarks Raise Fears of Future Moves Against Ukraine”, *The Washington Post*, (Erişim) https://www.washingtonpost.com/world/putin-changes-course-admits-russian-troops-were-in-crimea-before-vote/2014/04/17/b3300a54-c617-11e3-bf7a-be01a9b69cf1_story.html?utm_term=.5e6f75502c6f (25 Nisan 2017).
- MARSZAL, Andrew (2 Aralık 2013). “Ukraine Protests ‘More Like a Pogrom Than a Revolution’, Says Putin”, *The Telegraph*, (Erişim) <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10489133/Ukraine-protests-more-like-a-pogrom-than-a-revolution-says-Putin.html> (2 Nisan 2017).
- Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, madde 1/1. “Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, *BM Enformasyon Merkezi*, (Erişim) http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf (23 Mart 2017)
- ÖZARSLAN, Bahadır B., (2014). “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 10, Sayı: 39: 101-105.
- ÖZARSLAN, Bahadır B., (2014). “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 10, Sayı: 39.
- ÖZBAY, Fatih (22 Temmuz 2014). “Ukrayna’da Düşürülen Malezya Uçağı Dengeleri Sarsabilir”, *Aljazeera Türk*, (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/ukraynada-dusurulen-malezya-ucagi-dengeleri-sarsabilir> (6 Mart 2017).
- ÖZDAL Habibe (2014). “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı’nın Tutumu”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu-USAK Analiz*, Sayı: 28:3.
- PALASH, Ghosh., (19 Şubat 2014). “Euromaidan: The Dark Shadows Of The Far-Right In Ukraine Protests”, *International Business Times*, (Erişim)
- SARAÇLI Murat (2015). “Rusya Federasyonu’nun Yakın Çevre Politikası’nda Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 45: 81
- SARIKAYA Yalçın (2010) “Turuncuya Veda: Ukrayna’nın Kritik Seçimi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 25.,

- SHARKOV ,Damien., (15 Mart 2015). “Rebels in Ukraine ‘Not Russia’s Puppets’, Says Putin Aide”, *Newsweek*, (Erişim) <http://www.newsweek.com/rebels-ukraine-not-russias-puppets-says-putin-aide-316051> (11 Mayıs 2017).
- SONNE, Paul., (29 Mayıs 2015). “ ‘Novorossiya’ Falls From Putin’s Vocabulary as Ukraine Crisis Drags”, *Wall Street Journal*, (Erişim) <https://www.wsj.com/articles/novorossiya-falls-from-putins-vocabulary-as-ukraine-crisis-drags-1432936655> (16 Mayıs 2017).
- TECER Ömer Ç. (2014). “Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4.
- TORBAKOV, İgor (2001). “Rusya’dan Ayrı ya da Rusya’nın Bir Parçası Olarak: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”, Çev. Işık Kuşçu, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 6, Sayı: 4: 301.
- TURCHİNOV, Aleksander (14 Şubat 2014). “US, EU, UN Recognize Ukraine’s New Government”, *Tass Russian News Agency*, (Erişim) <http://tass.com/world/720696> (17 Nisan 2017).
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk (2016). “Ukrayna, Başarısız Bir Devlet Mi?”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 49: 57.
- ÜNSAL, Zeynep E., (5 Ocak 2012). “Türkiye’de Self Determinasyon Neden Mümkün Değildir?”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, (Erişim) http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2012/01/05/6441/turkiyede-self-determinasyon-neden-mumkun-degildir#_ftn (29 Mart 2017).
- WALKER, Shaun (18 Aralık 2013). “Vladimir Putin Offers Ukraine Financial Incentives to Stick with Russia”, *The Guardian*, (Erişim) <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/17/ukraine-russia-leaders-talks-kremlin-loan-deal> (3 Mayıs 2017).